

Lietuvos rib problema

Kazys Pakštas

Iš praktiško šono žiūrėti, gana keista atrodo kalbėti apie mažos valstybės ribas, nustatytinas tarp jos ir kitos daug didesnės valstybės. Tačiau autorius savo keistumą pateisina dar keistesniu faktu: jau 20 metų arti Europos centro gyvuoja valstybės, kuri vis dar neturi abiejų šalių sutartimi nustatytų ribų. Ties vienintelėje Europoje išimtyje sudaro seną po Didžiojo karo atsistatę Lietuvą, kurios rytinės ir pietinės ribos dar nėra sutartimis nustatytos, kurios tebelaukia sprendimo ir todėl leidžia bent teoriškai į klausimą nagrinėti. Tačiau tai ir svarstysime šiuose klausimuose geografijos mokslo šviesoje, to mokslo, kuriam ir priklauso visos ribų klausimai mūsų žemės paviršiuje.

1. NEAIŠKUM IR PAINIAVIMAS KILME

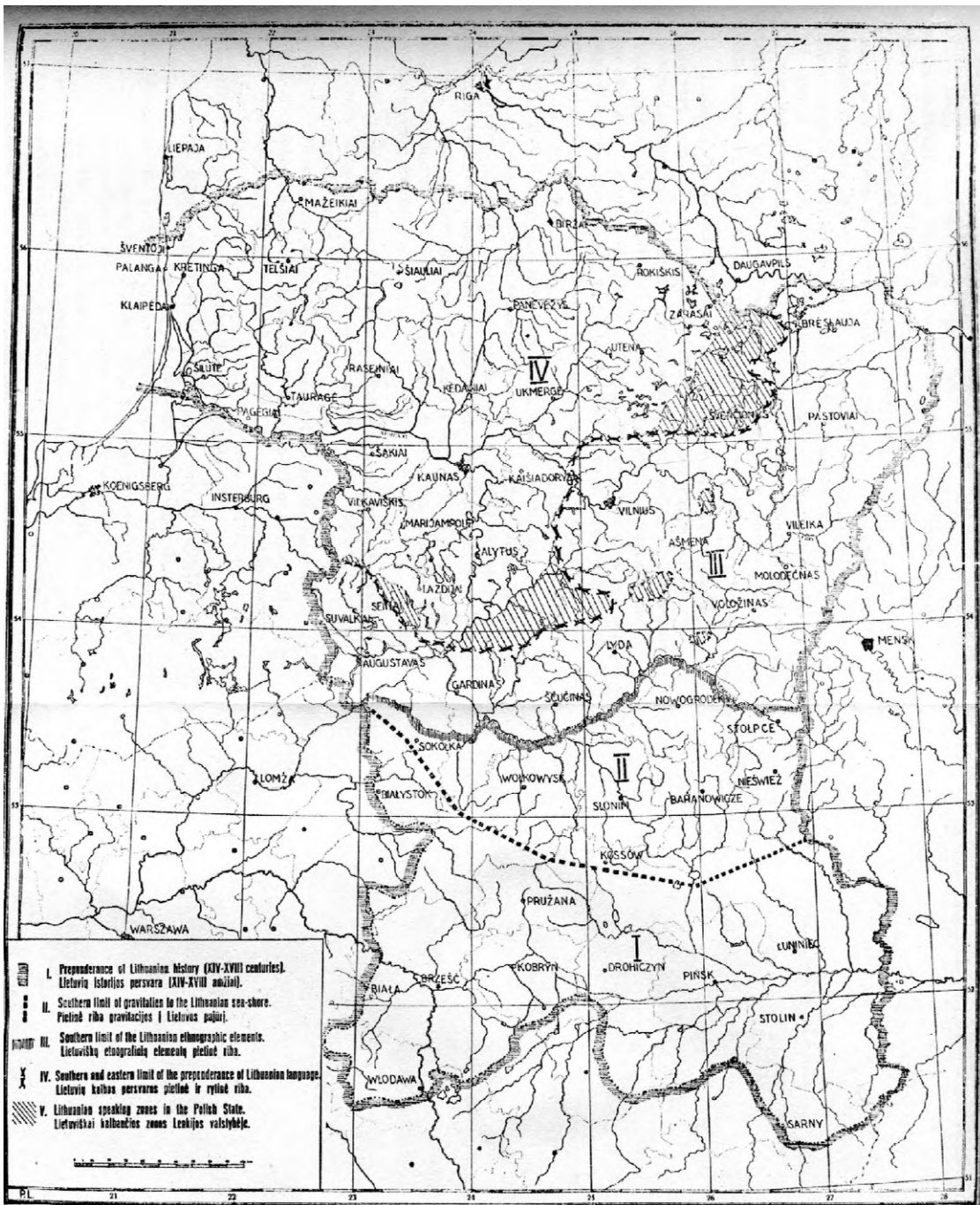
Per pastaruosius 500 metų mažiausia baltų interpenetracijos tarp lietuvių ir latvių. Prieškarinė Kauno ir Kuršo gubernijų administracinė riba buvo kartu ir kalbos, etnografijos, religijos ir istorijos riba, kuriai reikėjo tik mažai etnografinių patais. Be didelių sunkumų abi valstybės susitarė tuos mažus ginčų objektus spręsti arbitražu, vyriausiu arbitru pasirinkdamos škotų tautos profesorį Simpsoną. Tada 1921 m. riba tarp Lietuvos ir Latvijos buvo galutinai išvesta per 487 km, sugrąžinant Lietuvai Palangą su 21 km Baltijos kranto, o Latvijai suteikiant atitinkamą nuolaidą keliose vietose, ypač rytinėse pasienio srityse. Tuomet abu beilgi ginčai, šiedvi, kilme ir kalba giminaičiai, tautos greitai išsprendė visus savo teritorinius klausimus. Tai leido abiem tautoms savo pasieniuose saugiai jaustis ir pradėti platinti kultūrą, ekonominę ir net politinę bendrą darbą ir tvirtą draugystę.

Nebe tiek ryškiai lietuvių tautos riba vakaruose, kur ji susitinka su germanais. Senoji Vokietijos ir Rusijos riba tereikia tik politikos, religijos ir kultūros riba. Bet ji nėra nei kalbos, nei etnografijos riba, nes abiem šonais tos ribos gyvena tos pačios lietuviškos kilmės žmonės. Tačiau Vokietijos šone miestai jau buvo labai atskiesti vokiečių imigrantais, o lietuviški kaimai buvo jau prisisunkę vokiečių civilizacijos ir iš dalies net už-

mirš lietuvi kalb . Pad t kiek komplikavo ir religiniai skirtumai: istorin s Lietuvos gyventojai buvo katalikai, o Pr s Lietuvos — liuteronys. Atsižvelgiant toki pad t, Versalio sutartimi 1919 m. nuo Vokietijos buvo atskirta ne visa Pr s , arba Mažoji Lietuva, apimanti per 12.000 km², bet tik ketvirtoji jos dalis, esanti dešin je Nemuno pakrant je. Ji buvo pavadinta Klaip dos kraštu¹ ir 1923 m. prijungta prie Lietuvos. Klaip dos kraštas apima 2848 km² ir šiuo metu turi apie 160 000 gyv. Kilm s atžvilgiu šitie gyventojai netoli 90% yra lietuviai, pagal religij apie 80% liuteronys ir apie 15% katalikai. Dauguma Klaip dos krašto gyventoj vartoja dvi kalbas: lietuvi ir vokie i . Vokiškai kalban i ir vokieiais save laikan i šiuo metu Klaip dos krašte yra apie 40%. Gyventojai, kuri šeimose persvara tenka lietuvi kalbai, sudaro apie 55%. 1938 m. žyd buvo apie 4%, bet dabar j skai ius eina mažyn d l susidariusi jiems nepalanki s lyg ; daugelis j išsikrausto kitas Lietuvos dalis, kur vokiški versl nuostatai neveikia. Lietuviais save laiko toli gražu ne visi, kurie savo šeimose kalbasi lietuviškai. Netik dami es vokiškos kilm s, bet nenor dami priklausyti mažesnei tautai, kai kurie gyventojai vadina save nauju ir neitraliu terminu: klaip dieiais, arba memelenderiais. 1925 m. toki aiškios tautyb s vengian i žmoni statistika pri skait net 28%. Jie kalbasi lietuviškai, bet ekonominis ir politinis j nusistatymas yra vokiškas. 1925 m. tikrais lietuviais siraš tik 25% arba 34 000 Klaip dos krašto gyventoj . Klaip dos uosto, pramon s ir prekybos augimas pareikalavo daug nauj darbinink , kuri pats Klaip dos kraštas negal jo tiek daug par pinti; tad reik jo juos imti iš Didžiosios Lietuvos. Tam tikslui per 15 met Klaip doje sigyveno apie 17.000 lietuvi . Tad šiuo metu visame Klaip dos krašte yra bent 51 000 lietuvi : apie 30 000 liuteroni ir apie 20 000 katalik . Ta iau labai žymi dalis imigrant , pastoviai neuždirban i per m nes 150 lt., negauna teis s rinkimuose balsuoti ir tod l nustoja savo politinio svorio, tuo b du relatyviai padidindami sen j autochton politin tak .

Taigi, kilm s atžvilgiu Klaip dos krašto gyventojai yra arti 90% lietuviai: t v kalbos atžvilgiu ia yra apie 55% lietuvi , tautinio nusistatymo atžvilgiu apie 32% lietuvi ; o tie lietuviai, kurie turi labai sunkiai gaunamas politines teises dalyvauti rinkimuose, sudaro tik apie 15—17% vis krašto balsuojan i gyventoj . Per 600 met vokie i valdomi, labai suart j su jais religijos, kult ros ir kio dalykuose, šio krašto lietuviai sudaro visais atžvilgiais pereinam j zon tarp Lietuvos ir Vokietijos. Nors kult rin s ir politin s tendencijos prieštarauja, bet etnologin gyventoj kilm ir dar labiau ekonominiai viso Nemuno baseino interesai griežtai jungia mažut Klaip dos krašt su Lietuva, kuriai jis prat sia iki j r vienintel jos naviguojam up — Nemun , ir visam kraštui su-

¹ Straipsnis rašytas prieš 1939 m. kovo m n. 21 d



- I. Preponderance of Lithuanian history (XIV-XVII centuries).
Lietuvių Istorijos persvara (XIV-XVII amžiai).
- II. Southern limit of gravitation to the Lithuanian sea-shore.
Pietinė riba gravitacijos į Lietuvos pajūrį.
- III. Southern limit of the Lithuanian ethnographic elements.
Lietuviškų etnografinių elementų pietinė riba.
- IV. Southern and eastern limit of the preponderance of Lithuanian language.
Lietuvių kalbos persvara pietinė ir rytinė riba.
- V. Lithuanian speaking zones in the Polish State.
Lietuviškai kalbantis zonas Lenkijos valstybėje.



teikia natūralią uostą, per kur eina apie 80% Lietuvos užsieni prekybos, be kurios Klaipėdos miestas negali augti ir klesti. Prijungus šį kraštą prie Lietuvos, palikta jam labai plati autonomija, kad ji nenukentėtų vokiškosios kultūros per šimtus metų gyta persvara. Tuo būdu sudaryta pusiausvyra tarp galingos Vokietijos kultūrinio intereso ir tarp mažos Lietuvos kiti reikalai. Savo viduje kraštas tvarkosi taip, lyg jis priklausytų Vokietijai, bet svarbiausias tranzitinio susisieki mo arterijas ir uostą savo rankose laiko centrinė Lietuvos valdžia, o žemutinė Nemuno t km atskiria Lietuvą nuo Vokietijos politiškai, nors ekonomiškai toji dalis Nemuno abiejų valstybių tvarkoma ir naudojama transportui.

Lietuvos riba su Vokietija eina per 230 km. Apie pusę to trakto sudaro vieną Nemuną; jo tekme ir jūra einanti riba yra pati natūraliausiaji iš visų Lietuvos ribų. Tai dar vienas svarbus argumentas už Klaipėdos krašto prijungimą prie Lietuvos. Pietus nuo Nemuno Lietuvos-Vokietijos riba eina mažais upeliais arba sausuma. Bet toji riba nejudė per pusę tūkstantio metų, tai ji turi labai tvirtas istorines teises. Be to, ji yra kartu religijos, kultūros ir netikio riba, nes kraštai vakarus nuo jos gravituoja labiau Karaliaučiu, kaip Kaunui. O gale 19-tojo amžiaus ir pradžioje 20-toja visa plati zona tarp Tilžės, Gumbinės, Kybartų ir Labguvos beveik visai nustojo kalbėti lietuviškai ir prisiėmė galingai proteguojamą vokiečių kalbą. Vokietijos ribose liko vos apie 40.000 lietuviškai kalbančių gyventojų, kurie šioje zonoje vargiai besudaro 10% visų gyventojų. Visa tai turėdama galvoje, Lietuva neturi jokių pretenzijų 5 Vokietijos valdomas sritis ir labai nori, kad ir Vokietija laikytųsi tokią pat tendenciją Lietuvos atžvilgiu.

Apimdama 55 658 km², ši dieni Lietuvos respublika turi 2 550 000 gyv., kurie tautybomis šitaip pasiskirsto: lietuviai 81%, žydai 7%, vokiečiai 4%, lenkai 3%, rusai 2,3%, kiti 2,7%. Jei nekaltinti apie Klaipėdos kraštą, tai kitose Lietuvos dalyse tūra vos du valsčiai, kuriuose lietuviai neturi daugumos: tai Lapšis prie Kauno ir Joniškis Utenos apskr. Bet ši dieni Lietuvos respublika apima tik apie 6% buvusios Vytauto imperijos ir tik šeštą dalį tos istorinės Lietuvos, kuri gyvavo iki 1795 m. ir bent 500 metų valdė plotus, ne mažesnius kaip 320 000 km².

Patenkinta savo žieminėmis ir vakarinėmis ribomis, Lietuva betgi negavo rytuose ir pietuose esančių savo etnografinių sričių. Tiesa, 1920 m. taikos sutartimi su Rusija Lietuva buvo gavusi patenkinamas etnografines ribas kartu su sostine Vilniumi. Tos sutarties ribose Lietuva būtų turėjusi 88 000 km² su 4 mil. gyv. Tačiau šiose ribose Lietuva laikėsi vos apie du mėnesius; 1920 m. spalio 9 d. Lenkijos armija, staigiu ir netiketu puolimu sulaužydama prieš 2 dienas Suvalkuose padarė paliaubas. Sutarties, Sibirov Lietuvos ir keli savai kovomis apvaldė apie

trei į dalį Lietuvos teritoriją. Nuo to laiko dar nesudaryta jokia sutartis, kuri nustatytų tarp šių dviejų valstybių politines ribas.

Karo veiksmų sukurta vadinamoji administracijos linija nėra jokia riba nei istoriniu, nei ekonominiu, nei etnografiniu ar kultūriniu atžvilgiu. Suvalkų sutarties sulaužymas dar padidino politines painiavas, kurios ir anksčiau šaldė Lietuvos ir Lenkijos santykius. 20 metų jau gyvuoja atstatytos Lietuvos ir Lenkijos valstybės, bet jos dar neturi nustatytų ribų. Oficialinė Lenkija mano, kad tai yra riba, reikia laikyti jos ginklu persvaros sudarytą administracijos liniją, prie kurios sustojo abi valstybės kariuomenės 1920 m. vėlyvą rudenį; ši linija faktiškai skiria abi valstybes valdomas sritis ir abi valstybės sutiko ją vadinti ne riba, bet administracijos linija, nes ji kol kas jokios sutarties nepatvirtinta. Lietuva tebelaukia deryboms pradžiai ir tikisi bent stambi savo naudai pataisymų, jei ne visai tinkamo sprendimo. Turint tokį svarbų atvirą klausimą, kol kas bent mokliškai teoriškai galėtų būti svarstyti bent ketveriopu atžvilgiu: istoriniu, ekonominiu, etnografiniu ir lingvistiniu.

2. LIETUVOS RIBOS PAGAL ISTORINĖS KRITERIJAS

13-tojo amžiaus pradžioje susiorganizavusi lietuvių valstybė apėmė 110 000 km² savąją, lietuviškai kalbančią ir pagoniškos religijos, žemių ir tik labai nedidelius pakraščius slavų (gudių) žemių, jau prieš 400 metų priėmusi krikščionybą pagal graikų ortodokso apeigas. Jauna lietuvių pagoniška valstybė buvo iš visų šonų apsupta krikščionių kraštų. Iš vakarų ir iš žiemės lietuvius spaudė ir jų ekspansiją visiškai sulaukė teutonai, norėdami Lietuvą pakrikštyti ir per tai krikščionių savybę politiniams teisams lietuvių žemes. Kilniems tikslams vaidindami, teutonai per 200 metų beveik nuolat puldinėjo Lietuvą, vis papildydami savo kareivius naujais ateiviais iš visos germaniškosios Europos. Nebegalėdami varyti jokios ekspansijos vakarus ir žiemius, lietuviai apsigynė silpnėse vietose savo rytiniuose ir pietiniuose pasieniuose, kur rusų kunigaikštiai gerokai buvo nusilpnėję kovose su totoriais. Šita aplinkybė sudarė galimybę prasiveržti, Lietuvos didžioji kunigaikštis ekspansijai gaudė ukrainiečių, rusų ir net totorių žemes.

Lietuvių ekspansija prasidėjo jau 13-ajame amžiuje ir savo viršūnę pasiekė pradžioje 15-tojo amžiaus, kuomet (1410–1494) Vytauto Didžiojo imperija jau apėmė 850 000 km². Dabar šitame plote gyvena 56 milijonai gyventojų. Žieminių savo galu Lietuva siekia Baltijos jūrą prie Palangos, o pietuose, totorių žemėse, atsiranda Juodasis jūras, kur beveik šimtą metų valdė Hadži Bey uostas, t. y. dabartinė Odesa. Privilegija sujungti po vieną vėliavą žiemines ir pietines jūras plačiausioje Europos

vietoje teko iš viso tik dviem valstybėms: viduriniais amžiais Lietuvai ir naujaisiais laikais — Rusijai; jokia kita valstybė panašiai užsimojim nepakartojė. Kijevas tuomet buvo pasidaręs geografiniu centru šios didžiulės valstybės, kurios sostinė nuo 1323 m. vis tebebuvo Vilnius žieminiame dalyje Lietuvos, beveik vidury Nemuno baseino, visiškai lietuviškose žemėse. Labai keistas dalykas, kad istorija niekur nežino tokio pavyzdžio, kad kuri nors krikščioniška tauta būtų tapusi pagoniškos valstybės kolonija ar provincija. Vienintelė išimtis iš šitos bendros taisyklės pasidarė tik Lietuvos 13-jame ir 14-jame amžiuje valdytuose plotuose.

Ši pagoniška ir nedidelė tauta su pagoniška dinastija apvaldė už savo kraštus žymiai didesnius plotus slavų, kurie buvo pirmieji krikščionys 400 metų anksčiau, kaip lietuviai. Dnieprą, trečioji pagal didumą Europoje, ir Dniepro baseiną beveik visas priklausė Lietuvai. Lietuvai priklausė 15-jame amžiuje visos Gudų žemės, beveik visa Ukraina, dalis tikrosios Rusijos iki Maskvos apylinkių ir totoriški kraštai prie Juodųjų jūrų. Šita didžiulė imperija pradėjo pietuose ir rytuose tirpti 1494 m. ir tirpo iki 1569 m. Per šitą laiką ji sumažėjo iš 850.000 km² 320.000 km². Didesnė dalis netektų žemių užkariavo stipranti Rusija, bet ne mažesnius kraštus gavo ir Lenkija.

Po 1569 m. likusieji Lietuvai plotai apėmė aukštutinio Dniepro ir Nemuno baseinus, t. y. lietuviški, gudai ir tik mažą dalimi ukrainiečių žemes. Tarp 1569 ir 1772 m. Lietuvai priklausė vis dar ne mažiau kaip 320 000 km², o kai kada ir kiek daugiau. Šituose plotuose dabar gyvena apie 14 milijonų gyventojų. Daugumą tų plotų dabar valdo Sovietų Federacija, daugumą teko Lenkijai, ir tik šeštąją dalį pasilaikė ši dienų Lietuvos valstybė. Sakytumėm, Lietuvos plotas geografinis centras buvo Minskas ir Nemuno versmė, kuri yra kartu ir visos Europos geografinis centras.

Kaip matome, Lietuvos istorinės teritorijos per 500 metų (13—18 amž.) svyravo tarp 320 000 ir 850 000 km². Nors žieminiame, lietuviškai kalbantiame, valstybės dalis ir buvo tuomet tankiau gyvenama, tačiau maksimaliniame Lietuvos išsiplėtime lietuviai savo valstybę vargiai ar sudarė daugiau, kaip penktąją dalį visų gyventojų. Net ir po Liublino unijos iki 320.000 km² sumažintoj teritorijoje lietuviškai kalbantieji persvara buvo abejotina, nes kompaktiškai jie gyvenami plotai tuo laikotarpiu valstybėje buvo sumažėję iki 80 000 km², kas sudarė tik ketvirtąją dalį visų valstybės plotą greta 200 000 km² daugiausia gudai ir iš dalies jau gudiškai kalbantys lietuvi. Likusieji 40 000 km² patalpinami pakraštiniuose teritorijose pietuose buvo gyvenami ukrainiečiai, rytuose — rusai.

Turint galvoje nemažą Lietuvos istorinio plotų dydžio kaitaliojimą siuvieriais amžiais, gali kilti klausimas: kuriuos gi plotus tektų laikyti tikrai istoriniais, su aiškia lietuvių istorijos persvara? Rytiniai slavų istorinis

periodas prasidėjo pabaigoje 9-tojo amžiaus, taigi, nuo to jau kiek daugiau kaip 1000 metų. Lietuvos istorinis periodas visiškai išryškėja tiktaip pradžioje 13-tojo amžiaus, tame pačiame šimtmety apimdamas jau beveik visą Nemuno baseiną. Prasidėjusi žieminė dalyje Nemuno baseino, Lietuvos valstybė išplėtojama nepaprastai energingą ekspansiją pietų rytus pagal didelį sąjūdį Vilniaus-Kijevo-Juodkrantės kryptimi. Prie Juodkrantės Lietuvos valdžia išsilaikė tik apie 100 metų, Kijeve ir didesnę dalyje Ukrainos ji valdė apie 200 metų; taigi, šia Lietuvos istorijai tenka tiktaip dešimtoji ar penktoji dalis istorinio periodo. Bet Gudijos žemės lietuviai pradeda sigaloti jau prieš Mindaugą, pirmojo Lietuvos karaliaus, 13-jame amžiuje. Gediminas pirmojoje pusėje 14-tojo amžiaus jau apvaldė beveik visas gudijos žemes su Vitebsku, Orša ir Turovu. Ir šitose visose gudiškose žemėse Lietuvos valdžia laikėsi iki pirmojo Lietuvos padalinimo 1772 m., t. y. apie 500 metų. Taigi, lietuviškos istorijos persvarai tenka jau sakyti 320 000 km², savo plotu visai lygus prieškarinei Vengrijos karalystei ir tik mažumai mažesnei už dabartinę Lenkiją. Dabar šitą plotą politinė priklausomybė skirstosi maždaug taip: Sovietų Federacija valdo apie 150 000 km², Lenkija 117 000 km² ir Lietuva 53 000 km² (be Klaipėdos krašto). Skaitant, kad Vidutinis gyventojų tankumas šiuose plotuose dabar siekia 44 vienam kv. km, istorinis Lietuvos plotuose gyvena dabar apie 14 000 000 gyv., iš kurių gudiškai kalbantys yra apie 8 mil., lietuviškai kalbantys apie 2,5 mil., žydai arti 1,5 mil., rusai arti 1 milijono, lenkai daugiau kaip 0,5 mil. ir ukrainiečiai arti 0,5 mil.

Dabar būtų galima iškelti domėjimą klausimą: 1918 m., kai pradėjo Europoje kurtis bei atsistatyti visos senos ir naujos valstybės, ar buvo kur tikrovai noro atsistatyti senąją istorinę Lietuvą su 14 mil. gyv.? Taip, tokio noro ir visai konkrečių sumanymų vis dėlto nebūta, bet tiktaip slavuose.

Tokiam sumanymui labiausiai pritarė gudijos visuomenės veikėjai. Sovietuose net buvo jau suformuota valdžia, kuri turėjo valdyti lietuvių-gudijos federalinę respubliką su bendra sostine Vilniumi. Šitą Lietuvos-Gudijos respubliką tvirtai ginkluotomis visomis Sovietų Rusija, su kuria naujoji respublika buvo nusistačiusi suvesti federalinius ryšius, neieškodama pilnos nepriklausomybės. Gudams tokia dvilypė valstybė taip pat patiko, nes ji jie būtų turėję daugumą, o per grynai lietuviškas žemes būtų gavę gerą priėjimą prie rusų, kurios gudiškos žemės niekur nesiekia. Tokia valstybė taip pat mus visą Nemuno baseiną, didelį dalį Dniepro ir mažą dalį Dauguvos baseiną. Jei Klaipėda būtų tokios valstybės vienintelis uostas, tai jos prekyba ir pramonė, susikoncentravusi iš natūralaus ir upiškio sujungto užnugario, taip sparčiai kiltų, kad šis miestas gautų visus šansus pasiekti milijonų gyventojų. Tokios puikios prekybos perspektyvos didelį jėgą erdvę galėjo labai patikti ir viso kalbamo regiono žydams, kurių prekybiniai interesai yra priešingi mažoms valstybėms steigi-

mui. Min toji Lietuvos-Gudijos valstybė būtų buvusi nebe mažoji, bet vidutin savo gyventoj skaičium ir beveik didžioji savo plotais, kurie leist tik tisi ir gyventoj skaiči atėityj padidinti net iki 25 mil.

Panaši istorinis Lietuvos koncepcij skleid ir sulenk j šio plataus krašto dvarininkai, kuri tipingu atstovu galima laikyti lietuvi kilm s Lenkijos maršal , Juoz Pilsudsk . Jis, kaip ir daugelis jo artim j , buvo tikrai homo historicus, galvojo istorin mis kategorijomis. Jis taip pat 1919—20 m. band ginklu atstatyti sen j istorin Lietuv ir susieti j bent kokiais federaliniais saitais su Lenkija. Bet lenkai jos vidujin santvark visai kitaip vaizdavosi, kaip gudai ir rusai. Vietoje dviej kanton , lenkai numat tris kantonus: lietuvišk Kaune, gudišk Minske ir lenkišk Vilniuje, kur būtų buvusi kartu ir federalin sostin . Lietuviai nesupranta gudiškai ir tik retesni moka lenkiškai. Gudai nesupranta lietuviškai, bet jiems labai lengva pramokti lenk kalbos. Pa i lenk arba sulenk jusi lietuvi visoje 320 000 km² teritorijoje yra tik šiek tiek daugiau, kaip pus milijono. Bet jie gyvena daugiausia paioje Lietuvos sostin je, Vilniuje, ir jo apylink se, po mažum kituose miestuose, ir provincijoj valdo stambius geresni žemi plotus.

Pa iuose lietuviuose istorinis Lietuvos id ja buvo beveik visiškai išnykusi, o federalinis didelis Lietuvos federacija su Lenkija lietuviuose ne tik nerado jokio pritarimo, bet buvo sutikta su didžiausiu pasipriešinimu. Visa lietuvi bent kiek galvojan ioji visuomen neman apie toki Lietuv , kurioje lietuviai būtų mažumoje. Atvirkšiai, ji svajojo apie nacionalin savo valstyb , kurioje lietuviai sudaryt daugum ir kuri būtų visiškai nepriklausoma. Lietuviai nor jo prie savo valstyb s priglauti tik tuos gudiškus pakrašius, kurie ekonomiškai stipriai gravituoja Vilni arba geležinkeliais bei up mis yra stipriai susieti su Lietuvos miestais. Tokioms svetimos kalbos sritims buvo numatyta suteikti pla i kult rin autonomij .

Gud skaičius didelis, bet j kult rinis ir politinis pasirengimas 1918—20 m. buvo toks menkas, kad juos kaimynai dar nelaik rimta j ga. O lietuviai, kaip jau sakyta, nepritar istorinis Lietuvos atstatymui. Tad susidar gana keistas reiškinys: istorin didžiul Lietuv m si atstatyti dvi jai svetimos kaimynin s valstyb s: Soviet Rusija ir Lenkija. Bet kiekviena j buvo griežtai nusista iusi nepalikti tokios Lietuvos visai nepriklausoma valstybe, bet prisijungti j prie sav s federacijos saitais, kurie faktiškai leist gyvuoti tik autonominei Lietuvai didžiausioje pirmojo ar antrojo kaimyno politin je, ekonomin je ir kult rin je takoje. Varžytyn s d l istorinis Lietuvos žemi pasibaig Rygos traktatu 1921 m., kuomet, po vargingo karo, Rusija ir Lenkija pasidalino istorines Lietuvos žemes beveik lygiomis: Rusijai teko 150 000 km², o Lenkijai 113 000 km². Liku iš (53 000 km²) pasilaik pati Lietuvos respublika,

apgyvinti savo nepriklausomybę tikrai herojiškai kautynės su keleriopai didesniais rusų ir lenkų armijomis. Rusijai atiteko beveik grynai gudiškos Lietuvos dalys, iš kurių ji sukūrė autonominę Gudijos respubliką, apimančią 127 000 km² ir dabar turinčią arti 6 mil. gyv. Gudijos sostinė tapo Minskas, esantis pačiame respublikos pakraštyje ir dabar jau turintis apie 200 000 gyv. Gudų kalbą valstybinio savo respublikoje, o turintis ir moderniškai pastatytas didelius gudų universitetus bei puošnias mokslo akademijas vainikuojamas sparčiai iš primityvumo kylanti gudų kultūra. Taip atsigauna labiausiai suvargusi, paniekinta ir atsilikusi slavų tauta, kuri rimtai pradeda ruoštis sujungti visas savo žemes vien politinį vienetą, nepriklausomą ar bent autonominį.

Visai kitoks likimas ištiko Lenkijos ribas patekusius 3 milijonus gudų, gyvenančių daugiausia Pagirio, Naugarduko, Baltstogų ir net Vilniaus vaivadijose. Jie neturi ne tik universiteto, bet neteko visų gimnazijų ir pradinio mokyklų. Didžiausiu vargu jie išlaikė tik menkus likučius savo draugijų bei laikraščių ir gyvena pasibaisėtina skurde, kuris labai artimas badui. Jiems natūraliausia atrodytų prisijungti prie Sovietų Gudijos, ypač jei ten signalizuotų bent kiek liberališkesnis režimas, kultūros ir religijos srityje. Mielai jie grįžtų ir prie istorinės Lietuvos, jei jiems būtų leista apsispręsti plebiscitu kad ir tose ribose, kurios mūsų žemėlapyje yra pažymėtos I, II ir III. Jei jie Lietuvoje ir neturėtų tikros teritorinės ir politinės autonomijos, tai vis vien jų kultūrinis teisiškumas būtų tolerantiškai respektuojamas ir jie daug geriau gyventų, kaip dabar Lenkijoje. Tiesa, ir Lietuva didelio jų skurdo negalėtų trumpu laiku pašalinti, bet 7¹/₂ mil. gyv. valstybėje jie sudarytų bent 40% visų jos gyventojų, ir tai jau būtų pakankama jų teisi apsauga. Seni istoriniai prisiminimai tų gerų laikų, kada gudiški plotai priklausė Lietuvai, ir dabar dar gali gyti kai kurios reikšmingos. Tačiau šiais laikais Europoje mažas šansas turi signalizuoti tokiuos, kurios neapmokamos, per valstybinę radiją neskelbiamos ir ypatingos propagandos nepalaikomos. Todėl senos istorinės reminiscencijos tikriausiai nebeturės progą atgimti, ypač kad jau baigia nykti ir senovinės Lietuvos didžiulės teritorijose tas žmogus, kur vadiname homo historicus. O šis žmogus seniau mokėjo jungti vien valstybę daugelio tautų ir kultūrų žmones. Dabar šis žmogus darosi vis pasyvesnis, pasitraukia iš gyvenimo be kovos ir užleidžia savo vietą dinamiškesniam homo nationalis.

3. LIETUVOS RIBOS PAGAL EKONOMINĖS KRITERIJAS

Ekonominis kriterijus Lietuvos riboms išvesti galima taikyti, plačiau ir siauresnės prasmės, maksimalinis ir minimalinis. Lietuvi istorijos persvaros zona su jau minėtais 320.000 km² gana nuostabiai visiškai

sutampa su tais plotais, kurie plačia prasme gravituoja Lietuvos pajūrį, nukreipia savo veidurį ir savo kultūro interesus. Be to, šitos 1569—1772 m. istorinis Lietuvos ribos savo kontūras labai yra artimos beveik taisyklingam kvadratui, kurio žiemvakari kampas yra atremtas Baltijos jūro prie Palangos (ir Klaipėdos). Geležinkelinis tinklas, kol kas dar skystas, iš tolimo pakraščio nuo Polocko, Vitebsko, Oršos, Homelio, Lunineco ir Lietuvių Brastos visus periferijos turtus traukia, dažniausiai per Vilnių, Lietuvos pajūrį. Nedideli geležinkelinio tinklo papildymai dar tiksliau ir tiesiau koncentruot istorinį Lietuvos eksportą ir importą savo Klaipėdos ir Šventosios uostais. Tokiu kontūru Lietuvoje Vilniaus geografinis padėtis būtų nepaprastai harmoninga ir užtikrinti sostinei puikius sąsaitus su periferija, leistų jai lengviausiu būdu aptarnauti visas provincijas ir užtikrinti ne tik dominuojančią padėtį, bet ir milijon turtingų gyventojų. Tokia valstybė labai galėtų patikti ne tik istoriniam žmogui (homo historicus), bet ir ekonominiam (homo oeconomicus).

Tačiau šitokios valstybės sudarymui priešinasi didesnieji kaimynai, besivaržydami dėl savo tokos zonos, priešinasi ir vis stiprėjantis homo nationalis. Yra šiek tiek ir ekonominio pobūdžio abejonių. Žiemryčio kampas su Vitebsku ir Polocku geležinkeliais ir Dauguvos upe labiau gravituoja artimesnėi Rygos uostui, kuris šio rajono miškui yra nepamainomas. Lietuvių Brastos rajonas geležinkeliais ir Bugo upe aiškiai linksta prie labai artimos Varšuvos, o per ją Dancigą ir Gdynę. Pagirys su visu Pripeties baseinu savo gausi miško medžiagą galėtų lengviau pasukti Dnieprą, Kijevą ir nemiškingus pietinius Ukrainos plotus arba Juodosiomis jūromis Mediteranos kraštus, kur miško taip pat stinga. Lieka tik pati vidurinė Gudija, trikampis tarp Homelio, Oršos ir Minsko, kuriai Lietuvos pajūrio negali tinkamai atstoti jokio kito krašto uostai. Bet šito Gudijos vidurio iškirpimas iš krašto visumos vien ekonominiams sumetimais būtų per daug nerealus sumanymas, kurio niekas nepalaikytų rimtu ir pateisinamu. Ypač dar, kad Minskas per pastaruosius 20 metų dvigubai padidėjo, vis dar auga ir turi tikrai didelių galimybių pasidaryti ne tik gal vieninteliu Gudijos didmiestiu, bet ir kultūriniu bei nacionaliniu visos Gudijos centru, reikalaujančiu visos periferijos, kuri jis dabar turi (6 mil. gyv.) ir dar kai kurių priedvakuaro, kuri Minskas neteko Lenkijos naudai.

Pripeties ir Bugo baseinai, kurių apytikrą zoną mes žemėlapyje yra pažymėta I, savo geležinkelinį kryptimi ir artimumu labiau gravituoja Varšuvai, kaip Vilniui ir Klaipėdai. Be to, šitos zonos priskyrimas prie Lietuvos per daug izoliuotą Lenkiją nuo Rusijos.

Kaip matome, toli gražu ne visos aplinkybės kalba už sudarymą Lietuvos pagal plačiosios prasmės ekonominį kriterijų. Daugiau šansų turėtų ekonominė Lietuva pagal siauresnį, arba griežtesnį, kriterijų. Jei

dr stume laukti ir sulauktume to meto, kuriame sigal t kiškai galvoj s žmogus, gal tume sp ti, kad tas homo oeconomicus, pažvelg s Nemuno basein , tuojau pripažint , jog šis baseinas ekonomiškai taip yra harmoningas, taip patogiai orientuotas Baltij ir turi tokius patogius kont rus, kad su mažomis išimtimis ir papildymais jis turi sudaryti vien valstyb , kiškai viening , nors etniškai vairi ir politiškai decentralizuot . Tokios tikrai ekonomin s Lietuvos teritorija m s žem lapyj susideda iš II, III ir IV zon . Pietin jos riba išvesta pagal isochron metod , taikom Vilniaus ir Varšuvos tarpusavio konkurencijai d l ekonomin s periferijos, suprantant, kad Vilnius gravituoja Klaip dos uost , o Varšuva Gdyn . Pravartu ia pasteb ti, kad grei iausiu geležinkelio susisiekimu iš Varšuvos Dancig bei Gdyn galima patekti per 7 val., iš Vilniaus Klaip d per 6 val. ir iš Vilniaus Varšuv per $7\frac{1}{2}$ val. (Atstumas tarp Vilniaus ir Klaip dos suskai iuotas, išmetant muitin s formulumus, tarsi tarp j politin s sienos neb t , ir pagreitinant traukinius Vilnius—Kaunas iki to greitumo, kurs jau turimas tarp Kauno ir Klaip dos; tuo b du kelias Vilnius—Klaip da sutrump t 1 valanda: vietoj 7 val. jis b t atliekamas per 6 val.). Šitos pastabos ia turi svarbos, nes isochron pagrind tenka d ti susisiekim geležinkeliais, kurie Nemuno baseine, kaip ir beveik visur Europoje, daugiausia tarnauja žmoni ir preki masiniam transportui. Up s ir plentai vaidina tiktai papildom vaidmen .

Lenkijos geležinkeli tvarkaraštis, centralistiniais sumetimais sudarytas, labiau yra priderintas Varšuvos interesams, kaip tolimai periferijai. Bet ir su tokiu tvarkaraš iu Vilniaus ir Varšuvos interesai, skyst dami ir nykdami, susiduria Pagirio balose. Tiktai tiesia ir greita geležinkelio linija Varšuvos didmies io kult rin ir ekonomin taka prisartina prie Gardino ir rodo tendencijos traukti savo takos sfer Volkovisk ir Slonim . Pasak W. Rewienskos: „Min tojo pusiasalio kaptažas Varšuvos naudai yra rezultatas centralistinio geležinkeli tvarkaraš io, labai kenksmingo Vilniui. Slonimas neabejotinai turi likti Vilniaus interes sferoje, atsizvelgiant, kad oro linija jis yra nuo Vilniaus 180 km, o nuo Varšuvos 290 km; taip pat atžvilgiu tradicij , kurios kalba apie jo artimesnius politinius ir kult rinius saitus, kurie buvo tarp Slonimo ir lietuvišk vaivadij istorijos laikais“².

Gana tiesaus geležinkelio kilometražu skaitant, Sokolka b t vidurkelis tarp Vilniaus ir Varšuvos. Mažas trikampis tarp Sokolkos, Volkovisko ir Gardino gravituoja daugiau Lietuv , o ne Lenkij ne tik geležinkeli mažesniais atstumais, bet. ir plukdomomis up mis Želva, Rosimi ir Svislotimi, kuriomis miškas gali b ti plukdomas Nemun Klaip dos

² W. Rewie ska, *Isochrony Wilna (La carte isochronique de Wilno)*, 10 psl. Vilnius 1929.

linkme. Augustavo ir Suvalk apskritys esamais plentais, geležinkeliais ir Nemunu ryškiai gravituoją stamb miest Kaun, kurs netolimoj ateityj pasieks 200 000 gyv. Pravedus projektuojam geležinkel pro Sakius ir Jurbark, Klaip dos uostas pasidaryt be konkurencijos visam pietiniam Suvalk kraštui ir pla iam Gardino rajonui. Visa tai turint galvoje, ekonomin s Lietuvos pietin rib mes vedame, palikdami Lietuvos šone Augustav, Sokolk, Volkovisk, Slonim, Baranavi ius su rajonu iki Oginskio kanalo ir Nesvyži. Tokios Lietuvos rytine riba gal t likti dabartin Lenkijos-Soviet Rusijos riba, kuri ekonomiškai ir b t artima idealui; jos nedidel silpnyb b t prie Dauguvos ir Dysnos santako apie 2000 km², gravituojan i Polock, ir Nemuno aukštupy apie 3500 km², gravituojan i Minsk. Tikrai ekonomin Lietuv patekt, pagal š projekt, visa ši dien Lietuvos valstyb su 2 550 000 gyv., Vilniaus ir Naugarduko vaivadijos ir tre ioji dalis Baltstog s vaivadijos su 3 100 000 gyv. Tuo b du ekonomin Lietuva tur t (1939 m. suskai iavimais) apie 5 650 000 gyv. ir plot iš 120 000 km². x

Dabar tekt priminti, kas tokios ekonomin s Lietuvos nor t ir kas jos nenor t. Šituo klausimu autoriui teko daugyb je savo kelioni ir pašnekesi jau nuo 1914 m. išgirsti daug nuomoni, iš kuri galima susidaryti kai kuri išvad.

Nuo 1914 m. pabaigos ir kiek v liau Lietuvos atstatym prad jo paguoti daugelis sik rusi komitet ir Europoje, ir Jungtin se Amerikos Valstyb se. Lietuvi Inform. Biuras Lausannoje ar tik ne pirmas yra prad j s savo pageidavimus pavaizduoti žem lapiais: jis išleido ir pla iai skleid kelet maž žem lap li, kurie maža kuo skyr si nuo m s ekonomin s Lietuvos kont r; t žem lap i leidimus v liau pakartojo ir Amerikos lietuvi propogandin s staigos. Tie žem lap liai kiek mažiau skirdavo Lietuvai rytuose, bet žymiai daugiau pietuose, traukdami Lietuvos ribas Baltstog ir Bieloviežos, arba Baltvyži, girias. Moksliniu izochron metodu t žem lap i autoriai nesir pino, o legendomis apipintos milžiniškos istorin s Lietuvos girios, kuriose medžiojo didieji Lietuvos kunigaikš iai ir karaliai, buvo labai patrauklios ne vien ekonominiu požiūgiu. Tod l Didžiojo karo metu Lietuvos žem lapiai taip toli brov si pietus, istorin s Lietuvos žemes, dabar beveik vien gud gyvenamas, o ekonomiškai gravituojan ias Varšuv, kuriai Baltstog ir Lietuvi Brastos rajonas daug artimesnis, kaip Vilniui ir Kaunui. Gerai žinant lietuvišk komitet kalbas 1914—19 m., galima spr sti, kad lietuviai ekonomini rib savo valstyb se pageidaut, ta iau sutikt jas ir siaurinti, atsizvelgdami kitoki kaimyn argumentacij.

Gudams labiausiai patikt, kad po Lietuvos v liava b t sujungtos visos gudiškiosios lenk valdomos žem s, iki 1793 m. buvusios Lietuvos ribose. Šitaip suprasta Lietuva tur t 170 000 km² ir 7¹/₂ mil. gyv.; 3

mil. gud ir apie milijonas sugudejusi lietuvi tokioje valstyb je gy t beveik vadovaujamos reikšm s. Atsk limas nuo Lietuvos Pripeties ba seino, Lietuv mažiau begravituojan io, dar labiau suskaldyt gud t vyn . Tat visai suprantama, kad gudai negali tur ti simpatij tiktai ekonomini rib Lietuvai, nors apskritai su lietuviais senov je jie gerai sugyvendavo ir turi geriausi bendros valstyb s reminiscencij . Kadangi m s laik Europoje homo nationalis yra daug stipresnis, kaip homo oeconomicus, tai ir Nemuno baseine vargiai gal s b ti pritaikytas ekonomini s kriterijus valstybi riboms išvesti, ypa kai tos ekonomini s rib pataisos palie ia milijonin mas žmoni . Šis ekonominis kriterijus nebuvo pritaikytas ir paskutiniuose sprendimuose, kurie pakeit Slovakijos ir Karpat Ukrainos ribas su Vengrija bei ekijos su Vokietija ir Lenkija. Nul m ia nacionalinis kriterijus, gerokai pakreiptas stipresniojo naudai.

domu ia priminti, kad visai naujas M. J a n i s z e w s k i o „Geograficzny Atlas Polski“ (Varšuva 1938), pateikdamas regionin Lenkijos suskirstym , iš ekonomiškai suprantamos Lietuvos krašt sudaro vien atskir Vilniaus ir Suvalk krašto paežeri region ir nuo kit Lenkijos krašt j atskiria lygiai tokia pat riba, kuri mes si lome ekonomini s Lietuvos pietiniam pakraš iui.

Praeities reminiscencij titulu gal bus domu ia prisiminti ir 1918—19 m. bandyti gaminti projektai didelio ekonominio vieneto, kuris b t ap m s Dauguvos, Nemuno ir Dniepro baseinus ir esm j atstoj s Vytauto Didžiojo lietuvišk imperij . 1918 m. ruden ir 1919 m. žiem šio didelio regiono politiniai kont rai buvo dar labai neaišk s. Latviai, lietuviai ir ukrainie iai jau tur jo sav armij užuomazgas ir prad jo apsigynimo karus nuo Rusijos bolševik invazijos. B dami dar silpni ir net maži vienetai, lietuviai, latviai ir net ukrainie iai nesusilauk Vakar Europos didži j valstybi tinkamos paramos. Lietuviams ir latviams Europos gali nai, megalostatizmo šalininkai, dažniausiai prikaišiodavo j kuriam valstybi mažum . Siaur rib , be mineralizuotos žem s, su mažai gyventoj , su menkai paruošta ir labai negausia inteligentija Baltijos tautos ir net didel derlinga Ukraina Vakar Europos diplomatams atrod dar per menkos kandidat s nepriklausomas valstybes.

Prieš tok nevertinim ir net pažeminim buvo bandytas pastatyti naujas, plataus masto planas. Ukrainos atstovas Berne Dr. L u k o s e v i i u s, jos veik jas ir diplomatas grafas M y k o l a s T i š k e v i u s, latvi revoliucininkas ir veik jas K l a v i n a s ir ši eilu i autorius iš lietuvi 1918 m. ruden ir 1919 m. žiem (iki balandžio m n.) beveik kas ketvirtadien susitikdavo Berne atgimstan i valstybi reikal aptarti. Tarp j grafas Tiškevi ius, lietuvi kilm s ukrainietis, buvo labiausiai homo historicus. Jis, rodos, pirmasis iš l mint sudaryti Latvijos, Lietuvos, Gudijos ir Ukrainos konfederacij . Ši mintis ilgokai buvo svars-

tyta, pagaliau suglausta memorandum ir teikta kai kuri valstybi ambasadoriams. Nebeatsimindamas šito memorandumo tikslaus turinio, pamin siu ia tik kelet jo aspekt .

Apie j šiek tiek kalb ta, bet, rodos, nebuvo dar spaudoje rašyta. J galima b t vadinti sintetiniu ir kompromisiniu. Mat, - jis kartu yra istorinis, ekonominis, etnografinis kompromisas. Jis yra istorinis, nes apima beveik visas tas žemes, kurias Lietuva vald nuo 1361 iki 1494 m., kuomet Lietuvos imperija siek Juod sias j ras. Net ir daugiau: ia eit pried Latvija ir Ukrainos rytiniai pakraš iai, kuri Lietuva nevald . Tai b t Vytautin s imperijos substitutas, kuris nebesivadint Lietuva, apimt iki 1 200 000 km² ir tur t 60 mil. gyventoj . Ekonominiu atžvilgiu ši konfederacija gaut sau rimt pateisinim , sujungdama per Dauguvos-Nemuno ir Dniepro-Dono baseinus vien politin bei ekonomin vienet Baltijos ir Juod j j r krantus išilgai senuosius variag kelias, jusius Dauguvos-Dniepro diagonale. Tokiai konfederacijai galima b t si lyti vard : „Balto-Pontijos Konfederacija“. Ji b t labai turtinga gr d , mišk , galvij , angli , naftos ir net kai kuri kit mineral . Ji harmoningai išsitiest pagal didel naviguojam upi arterij , tur t pakankamai uost abiejose j rose ir savo didumu labai imponuot megalostatizmo šalininkams, mikrostatizmo priešams. Ši laik didžiosios Ukrainos gimstanti id ja taip pat bent kiek turi giminyt s su šiuo Balto-Pontijos planu.

Etnografiniu atžvilgiu Balto-Pontijos Konfederacija susid t iš keturi beveik nepriklausom valstybi : Latvijos, Lietuvos, Gudijos ir Ukrainos. Vidin nepriklausomyb kiekvienai tautai garantuot jos kalbai ir kult rai savarankišk ir netrukdom evoliucij , o visos Konfederacijos kalba tapt bet kuri Vakar Europos didžioji kalba, kad b t išlaikyta kult rin pusiausvyra. Žinoma, ia gal t kilti kiek nepasitik jimo galinga Ukraina, kuri viena Konfederacijoj sudaryt gal apie 45 mil. gyventoj . Maži skai iai lietuvi ir latvi gal t savo tak kompensuoti gal tik savo didesniu aktyvizmu ir didesniu kult riniu subrendimu bei k rybine akceleracija. O ukrainie iai savo kiekybin svor tur t labai užangažuot dideles savo pasieni problemas rytuose ir vakaruose ir tod l b t labai reikalingi balt organizacin s pagalbos. Šitokie samprotavimai verst manyti, kad tautin Balto-Pontijos Konfederacijos atskir nari disproporcija netur t pakenkti savitarpiniam etnografini grupi sugyvenimui.

Šis planas, nesusilauk s galing j paramos, greit nuženg paprast svajoni kapines; bet labai domu, kad šiais laikais v l pradeda rasti ir net labai galing vyr , kurie panašius projektus v l kelia iš kapini ir sudaro daug r pes io Ryt Europos plaiose erdv se.

4. LIETUVOS RIBOS PAGAL ETNOGRAFIN KRITE RIJ

Kai kurie autoriai lingvistinius taut požymius laiko sinonimiškais su etnografiniais j elementais. Tokiais atvejais žy dai ir airiai tur t beveik visai išnykti, nes tik nedidel s dalys šit taut temoka savas kalbas. D l šitokio qui pro quo dažnai nuken ia ir kitos tautos, kuri etnografiniai elementai nesutampa su lingvistiniais. Atluose ir šiaip žem - lapiuose dažnai matome lingvistinius (kalbinius) lapus, ta iau etnografiniais vadinamus. D l tokios maišaties ypa daug nuken ia Lietuva, kuri rytinius ir pietinius pakraš ius per paskutin šimt met tvirtai k l koj svetimos kalbos, nors gyventoj paderm s s stas, nesant imigracijos, pasiliko bent iki 90% lygiai tas pats kaip tais laikais, kuomet ten žmon s dar kalb jo lietuviškai. Tod l mes ia nesame link lingvistinius reiškinius sutaptinti su platesn s prasm s etnografiniais reiškiniais. Ir šitoms dviem dalyk kategorijoms skiriame po atskir paragraf .

Kalbant api nauj j amži lietuvius, vis d lto kai kam dar bus naudinga, jei prisiminsime trumpai ir lietuvi kilm priešistoriniais laikais. Ši laik kalbininkai mano, kad balt kalbin grup išsiskyr iš bendros indoeuropie i šeimos apie 1500 m. pr. Kr. Archeologai ir kalbininkai yra surink duomen , rodan i , kad baltai nuo savo atsiradimo iki Kristaus gimimo (o gal kiek ilgiau) gyveno didel se Ryt Europos lygumose tarp žemutin s Vyslos, Dauguvos ir Pripeties, o rytuose siek net Volgos ir Okos aukštupius. Šitas plotas apima 430 000 km², t. y. nedaug mažesnis kaip Pranc zija ir beveik du kartu didesnis kaip D. Britanija. Neries ir Nemuno versm s tuomet buvo balt gyvenamojo ploto beveik viduryje.

6-jame ir 7-jame amžiuje po Kr. slavai iš piet sibrov balt žemes. J invazija pla ia banga plito Dniepru aukštyn, mušdama pleišt beveik vidur balt zonos ir atkirsdama ryt galindus nuo j broli vakaruose. Tuo metu prasid jo greitas balt gyvenamosios erdv s siaur - jimas, ypa rytuose, kur galindai visiškai sutirpo mas je slav . Iš piet ir iš ryt slav past m ti, kai kur gal asimiliuojami, baltai savo ruožtu st m si žiemius, iki 13-tojo amžiaus užimdami beveik vis dabartin Latvij ir išstumdami iš ten bei kai kur asimiliuodami suomiškas tautas.

Balt diferenciacija, kalbinink manymu, prasid jusi jau 5-jame amžiuje pr. Kr. Tada (nuo 5-tojo iki tre iojo a. pr. Kr.) iš bendros balt šeimos pirmieji išsiskyr pr sai, gyven tarp Vyslos ir Nemuno. Žymiai v liau, pradžioj Kristaus eros, rytiniai baltai taip pat suskilo lietuvius ir latvius. Pradžioje 13-tojo amžiaus lietuviai prad jo organizuoti savo valstyb ir kurti savo istorij . T istorini laik pradžioje, pasak išgars jusio m s kalbininko prof. K. B gos, lietuvi kalbos rytin riba siek Dauguv prie Dysnos žio i ir iš ia jo pietus pro Vileik Nemuno aukštup prie Berž nos žio i ir toliau Nemuno vaga iki Gardino. 13-jame



Pilkai užtušuota zona — tai balt gyvenami plotai tarp 1500 m. prieš Kr. ir 500 m. po Kr. Punktyru išvesta linija rodo maksimalines 1361—1494 m. Lietuvi imperijos ribas, kurios apima apie 850 000 km². Ištin linija rodo Lietuvos minimalines istorines ribas (1569—1772), apimanias 320 000 km². Br kšneli juosta rodo dabartines Lietuvos Respublikos ribas, kuriose telpa 56 000 km².

ir v lesniais amžiais lietuvi gyvenamoji erdvė rodė tendencijas siaurėti šiaurinėje ir rytuose, o pietuose bent kiek vakaruose, kur jiems buvo lemta paveldėti bent dalį vokiečių naikinamųjų žemių.

Tarp pradžios 13-tojo amžiaus ir pabaigos 15-tojo maksimalinis lietuvių tautos ir kalbos ribos siekė iki 110 000 km². Be to, šiais amžiais labai sparčiai augo Lietuvos valstybės, pradžioje 15-tojo amžiaus jau turėjusi 850.000 km², o su vasališkomis arba Lietuvos politiškai gravituojančiomis rusų žemėmis apmūsų milijonų km². Tokias valstybes, jei jos vidutiniškai gyvenamos ir organizuotos, geografo dažnai vadina imperijomis, kad jas ir valdytų prezidentai. Kaip jau buvo minėta, šitoj imperijoje valdanti lietuvių tauta buvo mažumoje, o daugumai sudarė slavai: gudai, ukrainiečiai ir rusai. Net tada laikinai rusų kalba ilgai buvo oficiali visos valstybės kalba. Jau nuo pat lietuvių valstybės susiorganizavimo ir iki pat 1915 m., t. y. beveik per 700 metų nebuvo tikros politinės ir ekonominės ribos tarp lietuviškų ir gudiškų žemių; per visą tą laiką lietuviai ir gudai gyveno vienoje valstybėje, po to paia viena, su ta paia oficialine kalba. Skirtumai atsiradė tik tokio, kad iki 1795 m. toji valstybė vadinosi Lietuva, turėjo lietuvišką valią ir herbą ir buvo valdoma lietuviškais statymais, lietuviškos dinastijos ir aristokratijos, kuri nespaudė gausaus slaviško elemento savo valstybėje. O 1795 m. visos lietuvių valdytos teritorijos jau buvo patekusios milžiniškos Rusijos valdžiai: pasikeitė dinastija, viena ir herbas.

Nesant per 700 metų jokios uždaros politinės ribos tarp lietuvių ir slavų gyvenamųjų plotų, slavų tautos dar tokos lietuvių tautos pakraščiams. Kai kur pakraščiuose net sikononizuodavo slavai, dažniausiai gudai, bet ši kolonizacija negalėjo būti didelė ir negalėjo pasiekti krašto vidurio, ypač to tūričiausiai lietuvių gyvenamo trikampio, kuris yra tarp Vilniaus, Ašmenos ir Lydos. Aukštesnės, pakilėsios Lietuvos vietos, — kaip Ašmenos skydas, — yra seniausiai gyvenamos ir kiškiai eksploatuojamos. Atėjimams išsisprausti be karo ir didelio vietinių žmonių naikinimo nebuvo jokio galimumo. Rečiau gyvenamos ir vėliau gyventos buvo Neris ir Nemuno aukštupio pelkėtos ir miškingos vietos pačiuose lietuvių kalbos pakraščiuose. Vietovardžiai ir gyventojų statusas rodo, kad tokias pelkėtas vietas išsisprausta bent kiek ir gudai, kurie savo kalba ir papročiais labai nedaug tesiskiria nuo rusų. Tačiau šiandien pakilusis Ašmenos skydas spinduliję apie 30 km aplink tą miestą kalba jau gudiškai, nors toponomastika, žmogaus ir sodybos tipai pasilieka vis dėlto lietuviški. Vadinasi, nesant žmonių imigracijos iš lietuviškai kalbant ir tankiai gyventojų kraštų, bent vien kalbos pasikeitimui. Oficialine slaviška valstybės kalba turėjo aiškią privilegiją prieš gimtą lietuvišką kalbą, kuri pasitraukė iš daugelio Vilniaus krašto vietų, palikdama savo buvimo liudytojas tik tai nedideles lietuviškai kalbančias salas, išmitytas plačiu lanku aplink Vilnių iš rytų ir pietų šono. Tos salos — tai Gervėčiai, Dieveniškis ir Rodūnės-Pelesos pusiasalis.

Šiandien turime didelį, sunki ir moksliskai mažai paliestą problemą: kur turime išvesti lietuvių tautos rytines ir pietines ribas. Apybendriai jos yra kiek žinomos ar bent nujaujamos; bet kai paliejame smulkmenas ir užsimanome tikslumo, tai greit suklumpame vairiausi elementai ir reiškiniai mišinyje. Kalba juk yra tik viena iš daugelio savybių, kuriomis aptariamas to ar kito krašto etnografinis statusas. Greta kalbos kai kada daug reiškia ir religija, vietovardžių kilmė, kaimo formos ir kaimiška statyba, svarbesnieji žmoniai papročiai, folkloras ir daug kitų reiškiniai, kuriuos mokslininkas turi turėti dmesyje, nustatinėdamas žmonių etnografinį priklausomybę.

Kuriant nacionalines valstybes tokiuose kraštuose, kur tautinis monas yra dar labai silpnas ir primityvus, politikas ir diplomatas turi labai sunkų uždavinį išvesti ribas, ypač kai tame pačiame regione, toje pačioje vietoje ir net tame pačiame individe yra mišri etnografiniai elementai. Toki sunki vietovė yra ir Lietuvos rytiniuose bei pietiniuose pakraščiuose. Lietuvos žiemiuose ir vakaruose žmonų kultūra yra žymiai didesnė, tautinis susipratimas jau pasiekęs tokio laipsnio, kuris nebekelia jokių abejonių apie jo politinį apsisprendimą, ir svetim kalbėtojai bei kultūriniai tokia menka, kad ji nepajėgė užtrinti jokio lietuviško etnografinio elemento. Situose Lietuvos pasieniuose viskas aišku, nebent išskyrus mažą Klaipėdos kraštą, kur lenktyniuoja dvi kalbos ir kultūros. Daug sunkiau yra rytuose. Su šiais sunkumais autoriui pirmą kartą rimtai teko susidurti 1918 m. vasarą.

Tuo metu didis Jungtinių Amerikos Valstybių prezidentas, Woodrow Wilsonas, numatydamas savo ir alijantų pergalę karo laukuose, ruošėsi taikos deryboms pagal savo paskelbtą tautų apsisprendimo principą. Buvęs istorijos profesorius ir universiteto rektorius, politikos klausimus jis buvo linkęs spręsti pagal tikrus mokslo davinčius. Pats nespaudėdamas vis Europos painiavą rimtai išstudijuoti, Wilsonas skirdavo išmokslintą ekspertų komisijas. Kai mes, Amerikos Lietuvių Tarybos nariai, 1918 m. gegužės 3 d. audiencijoje jam išdėstėme memorandumė Lietuvos politinius reikalus, jis tuos reikalus teikė savo paskirtai trijų profesorų komisijai, kuri turėjo iš pagrindų išstudijuoti Lietuvos nepriklausomybę bei jos ribas klausimus ir pateikti Amerikos taikos delegacijai savo mokslinius pasiūlymus. Lietuvos komisijos pirmininku tapo paskirtas Harvardo universiteto Rytų Europos istorijos profesorius Golderis, su kuriuo šio rašto autorius turėjo keletą pasikalbėjimų, pateikdamas jam bent mažą dalelę medžiagos klausimui spręsti. Kai 1918 m. rugpjūčio pabaigoje šio rašto autorius vyko iš Amerikos Šveicariją atstovauti ten Amerikos Lietuvių Tarybai, tai jam dar po paskutinį kartą pasimatyti su prof. Golderiu ir paklausti jo labai svarbios nuomonės apie Lietuvos ribas. Paklaustas, kiek žemi Lietuva turėtų taikos konferencijoje sau reikalauti, kad ne-

nustebint nešališkos delegat nuomonės, prof. Golderis atsakė: „Galite reikalauti ko daugiausia, bet turite tvirtais faktais rodyti, kad tai jums neabejotinai priklauso“. Kadangi Lietuva buvo didelė istorinė valstybė su daugeliu gudišką kraštą, kuriuos ji valdė net 500 metų, tai jos riboms nustatyti galima buvo taikyti ne vien kurį kriterijų ar principą. Todėl prof. Golderis buvo papildomai paklaustas: kur argumentą jis laiko stipriausiu Lietuvos etnografinių ribų tikrumui rodyti kalbos atžvilgiu mišrioje rytų srityse, dėl kurių jau buvo prasidėję ginai tarp lietuvių, gudų ir lenkų. Šitą klausimą atsakydamas, prof. Golderis pripažino šiuos nuostatus:

1) Visi rytų ir vakarų slavai buvo jau pakrikštyti iki pabaigos 10-tojo amžiaus. Lietuvių kaimynais rytuose ir pietuose buvo tikrai rytiniai slavai, kurie buvo krikštyti pagal Rytų Bažnyčios apeigas.

2) Slavams pasikrikštijus, lietuviai pasiliko pagonimis dar 400 metų prieš krikščionybą 1387 m. pagal Vakarų Bažnyčios apeigas.

3) Tautybės riba istoriškai Lietuvoje pasidarė kartu ir religijos riba: beveik visi lietuviai buvo katalikai, o visi rusai bei gudai buvo pravoslavai. Prieš 1387 m. ir vėliau retas lietuvis pereidavo pravoslavų tikėjimą ir retas gudas priimdavo katalikybą. Nuo 1596 m. praplitusi istorinė Lietuvos guduose Unitų Bažnyčia pabaigoje 18-tojo amžiaus imperatorių su Kotrynos griežtu aktu vėl buvo sulieti su Pravoslavų Bažnyčia, nuo kurios ji buvo anksčiau atskelta. Taigi, tautybės riba vis laiką pasiliko ir religijos riba. Lietuvių kalba, nelaikoma oficialiniame dokumente ir mokyklų kalba, etnografiniuose pasieniuose susidurdama su gudų ar lenkų kalba, traukdavosi ir užleisdavo savo vietą slavų kalboms. Bet katalikybą buvo daug atsparesnė ir neužleisdavo pravoslavijai žymesni pozicijų. Todėl visi lietuviai kilmės žmonės iki šio laiką pasiliko katalikai, nors ir nustojo senosios savo kalbos. Katalikybą pasidarė Lietuvos rytuose tikras ir pastovus lietuvių ženklas, jei kalbame apie gyventojų tautinę kilmę.

4) Lenkų kolonizacijos vidur Lietuvoje nebuvo ir negalėjo būti dėl pakankamai tiršto ten gyventojų skaičiaus ir dėl tolimo. Lenkai ir jų belaisviai, tekę lietuviams karuose, galėjo būti gyvendinti tuštesnėse, karūnėse pasienio vietose Bugo baseine, vadinamoje Palenkėje, kuri atiteko Lenkijai 1569 m. Be to, lietuvių ir lenkų kalbų zonos suėdavo tik labai siauru ruožu Raigrado apylinkėse. Taigi, lenkų kalbos ir kultūros praplitimas kai kuriose Lietuvos vietose vyko ne per rasinį srovę (racial drift), bet per kultūrinę srovę (cultural drift), kuri nepakeitė nei lietuvių fizinių savybių, nei jų budo. Išimtis yra retos ir jos liečia tikrai turtingesnius ir dažniau keliaujančius vienetus, kuriems galėjo turėti kiek tokios mišrios vedybės.

5) Visa tai tur damas galvoje, prof. Golderis lietuvi etnografinė riba rytuose ir pietuose laik katalikybės persvaros riba: kur gyventoj daugumas yra katalikai, tie valdymai skirtini prie Lietuvos; kur daugumoje stačiatikiai — tai prie Gudijos.

Labai bus domu priminti, kad šitas prof. Golderio, nešališko ir labai rimto autoriteto, pasiūlytas etnografinės Lietuvos riboms išvesti kriterijus daugumai lietuvių visai patenkino, nors, kaip aukščiau jau minėta, lietuvių propagandiniai biurai 1918-19 m. leisdavo bent kiek platesnią ribą Lietuvos žemėlapius.

Tai, kaip siūlo prof. Golderis Amerikoje, taip pat propagavo savo raštas lietuvių diplomatas ir istorikas P. Klimas. Tas pats religinis etnografinis Lietuvos ribų kriterijus gavo pritaikymą ir Lietuvos derybose su Sovietų Rusija, dalyvaudant ir Gudijos delegatams bei ekspertams, Maskvoje 1920 m. Pagal tuos principus ir buvo pasirašyta Maskvos sutartis 1920 m. liepos 12 d. Tą sutartimi Lietuvos riba su Sovietų Federacija turėjo eiti nuo Drujos prie Dauguvos pietus pro Pastavą, per Molođeną, Nemuną prie Berezos intako, toliau vakarus Nemunu beveik iki Gardino, paliekant tą miestą Lietuvos ribose. Šitaip suprasta etnografinė Lietuva turėtų 88 000 km² ir 4 mil. gyv. Bet joje keletas stambesnių pravoslavų salų, bet dar didesni katalikiškų salų būtų pasilikę Sovietų Gudijoje. Mat, tą sutartimi Gudijai turėjo pasilikti dvi stambios buvusios Vilniaus gubernijos apskritys: Dysnos ir Vileikos; šiose apskrityse pravoslavų buvo (pagal 1897 m. surašymą) apie 57%—58%, apie 30% buvo katalikai (taigi, lietuvių kilmės), o likusieji daugiausia izraelitai. Viduryje 19-tojo amžiaus dar buvo nemaža ir pravoslavų, kurie save laikydavo lietuviais, bet tai, gal būtų, tiksliai politiškai pilietinė prasme, bet ne kalbos ir kilmės atžvilgiu. Gardino gubernijoje iki 1861 m., pasak Lebedkino, buvo 201 987 lietuviai, iš kurių net 130 729 pravoslavai.

Abejodami dėl sakyti pravoslavų lietuviškos kilmės, mes vis dėlto neturime abejonių dėl kilmės katalikiškų stambių salų ir mažesnių, išmėtytų dideliuose plotuose Gudijos: šitos salos susidarė iš senovinių lietuvių tautos likučių, kurie, slavams įia atvykus, dar tebebuvo pagonys ir krikščinijai lotyniškai ir tuo krikštu dar iki šiol tebesiskiria nuo ortodoksų slavų. Dalis tų katalikiškų lietuviškos kilmės salų galėjo pasidaryti ir iš velesnių lietuvių kolonistų, atvykusių Gudijoje gyventi vairiais amžiais. Lietuvių kolonistų salos, mums rodosi, yra mažesnės už stambias salas, enklavas, susidariusias iš senovinių lietuvių, kurie įia pasiliko ir slavams užplūdus. Taikant prof. Golderio principą, kuris istoriniame Lietuvoje (1569—1772 m. ribose) beveik visus katalikus laikė lietuvių kilmės žmonėmis, lietuvių skaičius sakytoje teritorijoje turėtų būti apie 5 mil., o priskaitant ir jėmigrantus abi Amerikas — lietuvių gautume ne mažiau kaip 6 milijonus. Tik mažum daugiau kaip pusė šito skaičiaus

šiandien kalba lietuviškai ir turi nusistojusi tautin s mon . O antroji pus šiandien lietuviškai jau nebemoka. Salos ir pusiasaliai rytiniuose pakrašiuose, kontakte su slavais, matyt, jau labai seniai neteko savo gimtosios kalbos: gal b t, jau 13—15 amž. Pasilik be savo kalbos, jie greit neteko ir savarankišk kult rinii siekim , kuriuos sutapdino su gud ar lenk kult riniais bei politiniais tikslais.

5. K LIUDIJA VIETOVARDŽIAI

Juo toliau rytus ir pietus Vitebsko, Mohilevo ar Pinsko kryptimis, juo mažesn s ir retesn s darosi katalik salos. J ret jimas sutampa bendrais bruožais su lietuvišk vietovardži ret jimu. Šitam sutapimui negalime mažinti didel s reikšm s, kai kalbame apie ši krašt gyventoj tautin kilm . T a i u daugelis lietuvi kilm s gyventoj šiuo metu Gudijoje gyvena ir visai nelietuvišk vard kaimuose. Tai lie ia ypa v lesniuosius kolonistus, pavyzdžiui: prieš 50 met ar kiek anksiau Dysnos apskrityj sikolonizav nusipirktus dvarus lietuviai gyvena slaviškos ar bent abejotinos kilm s vard kaimuose, tai Bieliany, Barsuczyna, Wolkowo, Wasilionki, Fiedosowo vakarus nuo Dysnos miesto, Ignapol ir Zaulek Soviet Gudijos pasieny, Bialy Dwor, Bojary ir Sinice arti kairiojo Dysnos kranto šiaur s rytus nuo Hermanowicze. Iš viso šituose kaimuose lietuviškai kalbasi dar apie 200 žmoni . Nuo lietuviškai kalban ios kompaktin s mas s jie yra nutol per 50—100 km oro linija. Tame pa iame Dysnos baseine arti Soviet ribos randame tokius tikrai lietuviškus ir, tur b t, senus vietovardžius, kaip Girgeliai, Š elk -nai ir kt. Soviet Gudijoje tarp Berezinos ir Ponios upi randame Žaliegiri kaim , o žymiai toliau pietus Hajna ir Cna santakoje aptinkame kaim Sutoki; vis tai yra vietov s, kuriose žmon s kitados kalb jo lietuviškai.

Apie 60 km piet rytus nuo Minsko, prie geležinkelio, randame Dojnovo: tai bene tolimiausiai aptikta m s Dainava, išlikusi gilumoje, Gudijos, liudijanti buvusios Dainavos krašto platybes ir nutolusi nuo kompaktin s lietuviškai kalban ios mas s (nuo Rodun s) per 220 km oro linija, o nuo Alytaus — net apie 300 km. Apie 12 km nuo šios pa ios rytin s Dainavos prasideda lietuvišku vardu upelis Talka (Dniepro baseine). Taip pat Soviet Gudijoje, pa iame Nemuno aukštupyj, dešin je dalyj baseino turime: Litva, Litviany ir Litaviec. Šitoki vietovardži nerandame niekur lietuvi daugumos gyvenamuose plotuose, bet jie gana tankiai apjuosia lietuvi tautos pakraš ius rytuose ir pietuose; juos gal tume laikyti lietuvi tautyb s kraštiniais stulpais, smeigtais mas gud . Jie rodo lietuvi kilm s žmoni ribas, taigi, etnografines ribas. Iš

piet šono tokiais stulpais galima dar skaityti gana daugel Želv ir Jatviezi (Jotvingi).

Išorin ret jan ios lietuvyb s zona atrodo gana plati. Štai ar iausiai lietuvi kalbin s ribos, 5 km vakarus nuo Pástavimo, randame pirm (t. y. artimiausi) Litvinki kaim, o nuo jo 65 km tiesiai rytus turime Litovce, 15 km nuo Soviet Gudijos ribos, 10 km nuo Dokšyc. V l kiek žiemius 54° 30', Vileikos apskrityj prie geležinkelio stoties Kurzeniec. yra kaimas Licvinki, nuo jo tiesiai rytus 60 km (Soviet Gudijoje) randame kaim Litvi e, o tarp j beveik pusiaukel je, kur Serve ius teka Ner, turime kaim Sutoki; mums nelieka joki abejoni, kad ši Lietuvos rytini pakraš i 60—70 km platumo zona kitados kalb jo lietuviškai, tik v liau tapo gud atskiesta. Dar platesn zona tarp Berezos (Nemuno Berž nos) ir Nemuno aukštupio bei pietin dalis Nemuno baseino yra gana dažnai nus ta vietovardžiais Litva, Dojnova, Dojnovka, Burneiki, Dovnary, Gajbuty, Dubiejki, Gabruny, Tarejki, Galiny, Pogiry, Giryce, Jatviez, Zelva, Danejki, Molducie, Tolkuny, Rupejki ir t. p. Ir tie visi lietuviški vietovardžiai randami kraštine etnografin s Lietuvos periferijoje — zonoje, kuri eina ekonomin Lietuv. Tai mišri etnografini element zona, kuri pla ioji lietuvi visuomen s opinija nepretenduoja.

Dabar pažir kime, kurie vietovardžiai labiausiai apib dina vis mas Lietuvos etnografini žemi. Krašto lietuviškum labiausiai budina vietovardžiai su gal n mis iškis, iškia, išk ir išks; šitoki gal ni galima rasti tik vienuose lietuviškuose vietovardžiuose, nes jokia kita tauta j neturi. Beveik lygiu lietuviškumu pasižymi ir gal n s nai, onys, eikiai, slav perdirbtos uny, ance, eiki.

Dabar bus domu pasidairyti pasieniais t etnografini Lietuvos rib, kurios buvo mums pripažintos rus ir gud Maskvos sutartimi 1920 m. Šito rašto siaurumas leidžia mums peržvelgti tik 10 km platumo zon, skaitant nuo kraštine s ribos Lietuvos vid ir einant iš žiemie pietus, t. y. nuo Dauguvos iki Nemuno ir paskiau Nemunu žemyn iki Gardino apylinki. Tuo b du bus apžvelgta vietovardži, taigi ir gyventoj, kil m visuose rytiniuose ir pietiniuose etnografin s Lietuvos pasieniuose.

1 zona. Tarp Dauguvos ir 55°45' žiemiu plo io

Lietuviškai:

Lenk žem lap.:

Pastabos:

1. Lapiniai
2. Trakeliai
3. Bali nai
4. Dumariškiai
5. Sakeliai
6. Sprindžiai
7. Vosilkiškiai
8. Raugiškiei

- Lapiny
- Trakiele
- Baljuny
- Dumaryszki
- Szakiel
- Spryndy
- Wasilkiszki
- Raugiszki

Šitoje tik 7 km ilgumo zonoje, esan ioje prie Dauguvos ir Latvijos sienos, vietovardži su iš k i a i s yra daug daugiau, kaip ia j pateikta. domu, kad ir pietin j Latgaloj tarp Daugpilio ir Drujos, kaip ir Ilukštos apskrity, yra daugyb lietuvišk vietovardži su iš k i a i s

9. Seškiškiai	Szaszkiški	ir pan. Matyt, abiem šonais Daugu-
10. Vanagiškiai	Wanagiszki	vos seniau lietuviškai kalb ta.
11. Bludyn	Bludzino	
12. Kavoliškiai	Kowaliszki	

2 zona. Tarp 55°45' ir 55°30' žiemi plo io

13. Vyšnel s		
14. Lukšiai	Luksze	
15. Bulaviškiai	Bułowiszki	
16. Gaižiškiai	Hanžyszki	
17. Maišeliai	Meiszule	Lietuviškai kalban i mažuma
18. Žvyryne	Żwirynie	
19. Šalteniai	Szaltenie	
20. Rimu iai	Rymucie	
21. Grauziškiei	Grauzyszki	
22. Balaikiai		
23. Juodel nai	Jodłowicze	Lietuviškai kalba.
24. Taukiniai	Tawkinie	Lietuviškai kalban i mažuma.
25. Meiriškiai	Mejryszki	
26. Gryžiški balos	Bagno Gryszyszki	
27. Dukeliai	Dukiele	

3 zona. Tarp 55°30' ir 55°15' žiem. plo .

28. Skurcišk s	Skurciszki	
29. Darželiai	Daržele	
30. Eivydavi iai	Ejwidowicze	
31. Daubarai	Daubory	
32. Staselišk s	Staszelszki	
33. Gruodiškiai	Grodziszki	
34. Zardišk s	Zerdziszki	
35. Gulbine		
36. Dysna	Dziszna	Vien lietuviškai kalba.
37. Vasi nai	Wasiewicze	Bažnytkaimis, lietuviškai kalba.
38. Kaz nai	Koziany	
39. Pivorai	Piwowary	Lietuviškai kalba.
40. Radzišk s	Radziszki	
41. Pup nai	Pupiany	
42. Rimadišk s	Rymaldziszki	

4 zona. Tarp 55°15' ir 55°00'

43. Kairiai	Kojry	
44. Medži nai	Medziuny	Lietuviškai kalba.
45. Baronišk	Baraniszki	
46. Galatil iai	Gołotyłce	Dabar lenkai perdirbo Podd bce.
47. Vileitos	Wilejty	Lietuviškai kalba.
43. Ež. Lazdinis	Jez. Łozdzinie	Prie ež. Lazdini kaimas, lt. kalba.
49. Mikuliškiai	Mikuliszki	Lietuviškai kalba.
50. Subatišk s	Subociszki	
51. Romani nai	Romaniuny	
52. Star i nai	Starczuny	
53. Bu elišk s	Buczeliszki	
54. Mažeikiai	Możejki	
55. Svileliai	Swilele	
56. Laukiškiai	Łowkiszki	
57. Didžioji Alšia	Wielka. Olsia	
58. Nevierišk s	Niewieryszki	

59. Remeikos	Romejki	4-toje zonoje yra žymiai daugiau
60. Alekniškiai	Olechniszki	aiškiai lietuvišk vietovardžiai ; ia
61. Naru iai	Narucie	j pateikta tik apie pus .

5 zona. Tarp 55°00' ir 54°45'

62. Baltaguziai	Baltahuzy	Keletas ia pateikt vietovardžiai
63. Spiegia	Spiahla	yra nutol nuo ribos net iki 15 km.
64. Ignotiškiai	Ignaciszki	Naru i ežero zona turi sp jamo
65. Veimiškiai	Wejmiszki	lietuviškumo vietovardžiai , bet maža
66. Laskiškiei	Łaskiszki	ia yra aiškiai lietuvišk vietovar-
67. Kameikiai	Chomejki	džiai . Atrodo, kad 5-je ir 6-je zo-
68. Budrin (?)	Budrysówka	noje, apie 50 km platumo ruožu,
69. Mau nai(?)	Mowczany	prasimuš iki Svyrio ežero stipres-
70. P cišk s	Pacyszki	n slav taka, atskiedusi lietuviš-
		kas etnografinės savybės.

6 zona. Tarp 54°45' ir 54°30'

71. Šlap s	Szlapy	Kur Uzlianka teka Narut (Ne-
72. Santakai	Sutoki	rut). Šioje pelk toje ir miškingoje
73. Milu iai	Milucie	zonoje gyvenam vietovi maža, o
74. Vosyliškiai	Wasiliszki	tarp j dar re iau pasitaiko lietu-
75. Dirveliai	Dzierwele	višk . Šioje zonoje slaviški vieto-
76. Giria(?)	Girski Las	vardžiai prasimuša iki Smoltos (Viš-
77. Girios kaimas	Giry	niavo) ežero ir iki Žodiškio para-
78. Kuzmišk s	Kuzmiszki	pijos, t. y. 15 km nuo ribos. Jie eina
79. Kamorišk s	Komaryszki	retyn, slinkdami Lietuvos gilum .

7 zona. Tarp 54°30' ir 54° 15'

80. Girios (vienk.)	Giry	Didesn dalis zonos labai miškinga,
81. Vaideniai	Wojdzienie	tik pietuose daugiau gyvenam vie-
82. Puzeliai	Puzele	tovi , daugiausia slavišk .

8 zona. Tarp 54°30' ir 54°15'

83. L ženai	Lužany	Ši zona pelk tame Berž nos basei-
84. Gintautyn	Gintowsczyzna	ne ki k mažiau turi gyvenam vie-
85. Užbalis	Uzblo	tovi . Keletas grynai lietuvišk
86. Didžioji Dainava	Dajnowa Wielka	vietovardžiai ir dar daugiau sp jamo
87. Mažoji Dainava	Dajnowa Mala	lietuviškumo rodo, kad ia gyven-
88. Jas niškiai	Jasieniszki	ta nemaža lietuvi kilm s žmoni
89. Noreišiai	Narejszi	(Litva, Kociucie, Bombaly, Nierowy
90. Petraši nai	Pietraszuncie	Lietuvos ribose, o už jos rib : Bur-
91. Kibu iai	Kibucie	nejki, Mierzejki, Bilucie, Š snie.
92. Koriškiai	Koryszki	Pieszkury, Ciabuty ir k. p.).
93. Sulai iai	Szułoj	

9 zona. Tarp 43°30' ir 44°00' E. nuo Ferro

94. Rasališk s	Rosoliszki	Šioje zonoje lietuviški vietovardžiai
95. Daunorai	Downary	(Neiviškiai, Rymutišk s) prie Myko-
96. Gudišk s	Gudziszki	lajovo pasiekia Nemuno aukštup .
97. Šeškai	Szaszki	Taip pat ia sutinkami 4 vietovar-
98. Salos	Soly	džiai, primen latvius: Łottvin, Ła-
99. Klimiškiei	Klimiszki	tysz, Łotwiny, Łotewka (prie pat
100. Lazd nai	Lazduny	Nemuno); gal balt migracijos me-
101. Ažuvalkiai	A uwalki	tu ia kur laik gyvena ar išliko

102. L liukai	Leluki	ir toliau gyventi kelios latvi grupės.
103. Neiviškiai	Nejwiszki	Šitoje zonoje Lietuvos etnografinė riba pasuka Nemunu vakarus.
104. Rymutišk s	Rymuciszki	

10 zona. Tarp 43°00' ir 43°30' E. nuo Ferro

105. Dailyd s	Dejlidy	Vija — stambus miestelis, 7 km nuo Nemuno santakos.
106. Saugu iai	Saugucie	
107. Vija	Iwje	Šiedu kaimai yra prie Gaujos ir Žyžmos santakos; ši upi vardai grynai lietuviški.
108. Dendeliškiai	Dyndyliszki	Gauja — kaimas 1 km nuo Nemuno.
109. Santaka	Sontaki	Burnos — prie pat Nemuno.
110. D. Santaka	Sontaki Wielkie	Kairiajame Nemuno šone (Naugarduk) yra dar Genjusze, Giežgaly, Pogiry — aiškiai lietuviški vietovardžiai.
111. Balandžiai	Bialundzie	
112. Gauja	Gawja	
113. Burnos	Burnosy	
114. Mineitos	Minojty	
115. Žemai iai	Zomojdz	

11 zona. Tarp 42°30' ir 43°00' E.

116. Jomantai	Jamonty	Šita žemiau Bielicos panemuni zona lietuviškais vietovardžiais negausinga. Tačiau kairiajame Nemuno šone dar yra keletas spjamu lietuviškumo vietovardžiai, kaip Szersznie, Lotysze ir kt.
117. Laz nai	Loziany	
118. Karpeikiai	Karpiejki	
319. Dikušk s	Dzikuszki	
120. Busilai	Bucily	
121. Dubeliai	Dubiele	
122. Kupriai	Kuprye	
123. Krupeliai	Krupiele	
124. Rimkai	Rymki	
125. Panemuniai	Poniemunce	

12 zona. Tarp 42°00' ir 42°30' E.

126. Skauroniškiai	Skowroniszki	Žemiau Mast (Mosty) kairiajame Nemuno krante yra Želvai (Zelwiany), o dešiniajame, t. y. Lietuvos krante yra Zaniemansk; matyt, kad mas gud gyvena kairiajame Nemuno krante, o dešinysis, daugiausia lietuvi gyvenamas, krantas jiems buvo tik Užnemunė. Želvainy ir keli Jatwieskai primena jotvingius.
127. Varoniškiai	Woroniszki	
128. Bartašiškiai	Bartoszyszki	
129. Juškai	Juszki	
130. Žadeikiai	Žadejki	
131. Saveikiai	Sawejki	
132. Jotvingiai	Jatwiesk	
133. Steponišk s D.	Stefaniszki Wlk.	
134. Steponišk s M.	Stefaniszki MI.	

Pagal Maskvos sutartį 1920 m. Lietuvos riba, eidama Nemunu žemyn ir pasiekusi Svisloties žiotis, pasuka šia jūra upe aukštyn ir eina pietus apie 10 km (tiesia linija skaitant), t. y. iki Bebrauninko kaimo. Nuo ten ji vėl pasuka vakarus, palikdama Lietuvos ribose Indur, Kuznic, Sidr, Dobrov, Štabin ir Augustav, t. y. Gardino apylinkes ir vis Suvalkų guberniją. Ekonomiškai šitas kraštas gravituoja Gardin, Kaurin ir Klaipėdą. Bet etnografiniu atžvilgiu jis mažiau turi lietuviškumo žymi. Sprendžiant iš šios vietos geografinį vardą atrodo, kad panemuniais jie brovosi srovę gud gyventojų Gardino, Augustavo ir Suvalkų.

k linkme. vakarus nuo linijos Seinai-Gardinas lietuvišk vietovardži maža beliko, iš ko sprendžiame, kad slav banga išst m iš ia daugum lietuvi ir nulietuvino vietovardžius. Iš dar likusi ia lietuvišk vie-tovardži pamin tini tarp Nemuno ir Svisloties: Litwinka, Eisimonty, Kozejki, Sedejki, Miesztuny, Dargu e, Kuwejki, Werejki, Spudwily ir kt. Tarp Svisloties ir Bebro: Pilsudy, Lajgobole (Laibagaliai), Dojlidki, Nie-miejsze, Miskieniki, aizdra, Starpejka, Litwinki, Jaginty ir daug kit . kuri lietuviškumas yra stipriau užtušutas. Turint visa tai galvoje, et-nografin Lietuvos rib pagal vietovardžius mes ia vesime Nemunu žem-myn iki Augustavo kanalo ir iš ten pro Seinus ir Vižain , palikdami tuodu miestelius Lietuvos šone.

13 zona. Tarp 41°30' ir 42°00' E.

Lietuviškai:	Lenk žem lap.:	Pastabos:
135. Eisimantai	Ejsymonty	Prie Nemuno, 2 km aukš iau Gardino.
136. Panemun	Poniemu	
137. Vertelišk s	Wierceliszki	6 km žiemry ius nuo Gardino.
138. Putrišk s	Putryszki	
139. Verbišk s	Werbiszki	
140. Gumbo ia	Gumbacze	
141. Ašuža	Ho a	Miestelis prie Nemuno, m s žem - lapiuose neteisingai Ože vadinamas.
142. Raistas (pelk s)	Roiste	
143. Klebonišk s	Plebaniszki	
144. Builišk s	Bu j liszki	Miškas prie Nemuno ir Pervalko. žiemius nuo Azierk (Jeziorki).
145. Krakinio pelk s	Bloto Krakinio	
146. Ratny ia	Rotnica	Paskutin lietuviškai kalbanti para-pija dešiniajame Nemuno krante.
147. Lipni nai	Lipnia ce	
148. Diržai	Dzir e	
149. Gerdašiai	Gierdacze	Paskutiniai penki kaimai yra Kap-iamies io vals iuje, Neprikl. Lie-tuvoje. Tai vienintel vieta pietuo-se ir rytuose, kur m s valstyb s riba sutampa su tautos etnografinė riba.
150. Krivoniai	Krzywa ce	
151. Guroniai-	Gura ce	

14 zona. Tarp 41°00' ir 41°30' E.

152. Varvišk	Warwiszki	Pats pietinis Nepr. Lietuvos kaimas.
153. Baltoji An ia	Biała Ha cza	
154. Vaini nai	Wojniunce	
155. Mencišk	M ciszki	
156. Kap iamiestis	Kopciowo	
157. Kuodžiai	Kodzie	
158. Purviniai	Purwinie	
159. Suba ius	Subacz	Visi kaimai nuo 152 iki 164 skaity-tinai yra Nepr. Lietuvoje ir lietu-viškai kalba.
160. Padumbliai	Podumble	
161. Burbai	Burby	
162. Paveisiejininkai	Powiesniki	
163. Pazaps	Pozopsie	
164. Ku i nai	Kuciuny	
165. Želva	Zielwa	
166. B dvie ia	Budwiecie	
167. Vigronys	Wigra ce	

168. Beržininkas	Beržniki
169. Beržalaukis	Bierżalowce
170. Dubiai	Dubowo
171. Gibai	Giby
172. Kreiv nai	Krejwińce
173. Pasein liai	Posejnele
174. Degu iai	Degucie
175. Zagariai	Zegary
176. Stabingis	Sztabinki
177. Seinai	Sejny
178. Paseiniai	Posejny
179. Beržyne	Bierżynie
180. Bubeliai	Bubele
181. Radzi iai	Radziucie
182. Juodeliškieiai	Jodeliszki
183. Burbiškiai	Burbiszki
184. Sankurai	Sartkury

14-je zonoje aiškiau kaip kitur atsi-
riboja lietuviški vietovardžiai nuo
slavišk : ia j riba griežtesn , in-
terpenetracija silpnesn .

15 zona. Tarp 40°30' ir 41°00' E.

185. Skusteliai	Skustele
186. Lumbiai	Łumbie
187. Vidugiriai	Widugiery
188. Dzidiuliai	Dziedziule
189. Skar kiškiai	Skarkiszki
190. Kampuo iai	Kampocie
191. Vaitakiemis	Wojtokiemie
192. Rištakiemis	Reisztokiemie
193. Žvikeliai	Zwikiele
194. Vilkap džiai	Wilkopedzie
195. Smal nai	Smolany
196. Šeipiškiai	Szejpiszki
197. Klevai	Klejwy
198. Krutiniškiai	Krucieniszki
199. Grimzdeliai	Gremzdel
200. Vaiciuliškiai	Wojciuliszki
201. Šventišk s	Swęciszki
202. Kreiv nai	Krejwiany
203. Trakiškiai	Trakiszki
204. Ožkiniai	Oszkinie
205. Slynakiemis	Szlinokiemie
206. Šipliesk s	Szypliszki
207. Pastov liai	Postawele
208. Lizdeikiai	Lizdejki
209. Pašešup	Poszeszupie
210. Raveliai	Rowele
211. Bandiškieiai	Bondziszki
212. Pabandžiai	Pobondzie
213. Ešeriškiai	Ejszerieszki
214. Kreiv nai	Krejwiany
215. Vingr nai	Wingrany
216. Vilkupiai	Wilkupie
217. Sudaviškiai	Sudawskie
218. Vižainis	Wizajny
219. Stank nai	Stakuny

Ežeras ir kaimas.

Prie ežero.

Tarp Liubavo ir Vižainio.

pietus nuo Vižainio, už m s et-
nografin s ribos dar lieka keletas
liet. vietovardži , kaip Egl niškiai,
Lugeliai, Gulbiniškiai ir kt.

16 zona. Tarp 41°00' E. nuo Ferro ir Vokietijos sienos

220. Narvydai	Norvidy
221. Pavištytis	Powisztajcie
222. ižiškiai	Czyżyszki

Anapus etnografin s linijos, prie
An ios ežero yra labai dom s vie-
tovardžiai: Klaip da (Klajpeda),

223. Varteliai	Wartele	Klaipėdė (Klaipėda),	Merkin
224. Bakšiškiai	Bokszyszki	(Merkinė) ir kt. Jie kartais gali	tapti dideliu, paslapiai raktais.
225. Baliai	Bolcie		
226. Vištytis	Wisztyniec		

Štai 226 vietovardžiai pavyzdžiai, kurie toli gražu nėra visi surinkti net ir toje siauroje 10 km platumo zonoje, kuri gražiai apjuosia vis etnografinę Lietuvą. Jie yra ypatingai tankūs zonoje tarp Nemuno prie Druskininkų ir Vokietijos sienos prie Vištyčio ežero; taip pat jie visai kompaktine mase stovi tarp Dauguvos prie Drujos ir Pastavio (Pastovi).

Pietus nuo šios geležinkelio stoties prasideda lietuviškų vietovardžių retėjimas, kuris 50 km platumo lanka prasimuša iki Svyrio ežero ir iki Zodiškio parapijos. Panašūs vietovardžiai praretėjimai pastebimi trikampyje tarp Smurgainio, Molodono ir Krivės. Jų nedaug tarp Gardino ir Skydelės. Atrodytų, kad slavų taka brovėsi etnografinę Lietuvą per trejus vartus: prie Narvio ežero iš rytų, prie Smurgainio iš pietryčių ir prie Gardino iš pietų. Visais trimis atvejais tie slavai buvo gudai arba tautos grupė, iš kurios vėliau formavosi gudai. Lenkišką srovę galima pastebėti tiktai siauru ruožu vakaruose prie pat Rytprasis pasienio Suvalkų linkme. Pelkotas ir žemas aukštutinio Nemuno slėnis, matyt, retai buvo lietuvi gyvenamas, ir jį lengviau sispraud slavų priemaišas. Bet priėjim prie Vilniaus ir tankiau gyvenamą Ašmenos skydą lietuviai buvo pasiryžę stipriai ginti Lydos ir Krivės pilimis, kurios pastatytos pietiniame pakraštyje lietuvi gyvenamo ir jį branginamo plokščia kalnio. Iš viso siūsi išvada, kad slavai šiek ar tiek sispraud etnografinę Lietuvą tiktai per rečiau lietuvi gyvenamus ruožus, kuriais buvo pelkoti paupiai, Paežeriai, didieji miškai ir žemosios vandeningos vietos. Aukštas ir sausesnis Ašmenos skydas, tankiai lietuvi gyvenamas, matyt, beveik ne si-leido nei svetimo kraujo, nei svetimų vietovardžių, bet ir jis nepajūg už-daryti vartų gudų kalbai, kuri jį beveik visai, pakeit lietuvi kalbą.

6. LIETUVOS RIB KALBINIS KRITERIJUS

Šiaip ar taip suprantamos tautų ribos ne visuomet esti aiškios. Situose tautini ar valstybini rib klausimuose reliatyvumo dsnis gali rasti sau pateisinimą daugelyje Europos vietų. Bet kuriuo kriterijum nustatomos Lietuvos ribos ir jose esantys plotai turi savo maximum ir minimum.

Šio rašto pradžioje jau matome, kad istorinis Lietuvos plotas apima maximum 850 000 km², o minimum 320 000 km², ekonominis Lietuvos — maximum 320.000 km², minimum — 120 000 km². Lietuvos etnografinės ribos buvo identiškios su jos kalbinėmis ribomis gal iki pabaigos 13-tojo amžiaus ar šiek tiek ilgiau. Tai buvo etnografinis Lietuvos maximum, apimantis plotą gal iki 110 000 km². Per pastaruosius trejet amžius maždaug

tobulai suvokiet jo apie 10 000 km² plotas, vokie i valdomas jau nuo pabaigos 13-tojo amžiaus. Apie 100 000 km² etnografinio ir kartu kalbinio ploto buvo pasilik Lietuvos valdžioje, v liau pavadinto Lithuania Propria (kad atskirt j nuo slavišk Lietuvos provincij). Toji lietuviškoji Lietuvos dalis susid jo iš trij provincij :

Žemai i kunigaikštija. . .	23 300 km ²
Trak vaivadija .	31 300 km ²
Vilniaus vaivadija	44.300 km ²
Lithuania Propria.....	98 900 km ²

Padarius kai kuri maž pried rytuose, kur dar ryšk s lietuvi etnografiniai elementai, Lietuvos etnografini plot maximum gal t siekti 103.000 km². Šitie plotai m s žem lapyj talpinti III-je ir IV-je zonoje. Panašius, tik labiau prat stus pietus, Lietuvos žem lapius leido Didžiojo karo metu lietuvi politin s tarybos ir biurai Amerikoje, Šveicarijoje ir kitur. Tai populiar s, bet ne kiekviename punkte griežti lietuvi reikalavimai, pagal kuriuos susidaryt 4.500.000 gyv. valstyb , apimanti beveik visus kraštus, gravituojan ius svarbi susisiekimo aš Vilnius-Kaunas-Klaip da. Ta iau daugelis lietuvi visuomen s vad yra link prie nuolaid kaimynams, jei eina reikalas apie rimt su jais susitarim . Pravoslav tik jimo šiokia tokia persvara, kalba ir net vietovardži daugumas rodo labai stipr gud element rytiniuose pakraš iuose nuo Dauguvos iki aukštutinio Nemuno. Šitie, dabar labiau gudiški, pakraš iai apima buvusios Vilniaus gubernijos Dysnos ir Vileikos apskritis ir maž dal Minsko gubernijos, kartu apie 15 000 km² su 500 000 gyv. Nors šitie pakraš iai ekonomiškai labiau gravituoja vakarus, kaip rytus, ta iau jiems vis d lto yra artimi gudiški ekonominiai ir kult riniai centrai — Minskas ir Polockas, su kuriais jie yra susij bendra kalba ir kult ra. Be šit apskri i Lietuva pasilieka 88 000 km² ir 4 mil. gyv. Šitose ribose, 1920 m. Maskvos sutartimi Lietuvai pripažintose, dabar Lietuva spausdina visus savo oficialinius žem lapius. Nei Maskvos sutartimi, nei joku kitu galutiniu susitarimu dar nebuvo nustatytos Lietuvos ribos Augustavo kanalo zonoje, tarp Nemuno ir Vokietijos. Nors šitoje zonoje ir pietus nuo Gardino yra dar nemaža lietuvišk etnografini element , ta iau jie ia nebesuteikia kraštui ryški lietuviškumo žymi . Matyt, kad b ta ia lenkiškos ir gudiškos kolonizacijos, kuri atskied mas sen j jotvingi ir lietuvi . Turint tai galvoje, lietuvi visuomen je n ra visai tvirto nusistatymo reikalauti sau Suvalk , Augustavo ir Kuznicos apylinki , bet ryškiai matomas lietuvi noras atgauti Sein ir Punsko siaur zon , kuri iki ši dien išlaik ne tik nebyles etnografines žymes, bet ir lietuvi kalb , tautin susipratim ir politines simpatijas Lietuvai. Lietuvi kalbos

nustojusi zona (pietus nuo Gardino ir Sein) ia sudaro arti 5000 km-su 200 000 gyv., kuri daugiau pus s yra lenkai ir nemaža gud . Visus tuos atskaitymus padarius, etnografin s Lietuvos minimumv n susiredukuoja 83 000 km^s ir 3 800 000 gyv.

Už šitas Lietuvos ribas su pa iu pietiniu pasienio miestu Gardinu stovi visa mas lietuvi tautos, palaikan ios oficial j savo krašto nusistatym . Šitos etnografin s Lietuvos ribos griežtai sutampa su kalbos riba tik kairiajame Nemuno šone, sudarydamos aiški ir beveik tiesi linij per 80 km. Jos beveik sutampa su kalbos ribomis ir žiemuose tarp Breslaujos ir Pastavio šiek tiek vingiuotoje linijoje arti 90 km. Visur kitur rytuose ir pietuose lietuvi kalbos riba mažiau ar daugiau pasitrauk iš savo etnografin s srities, ir šitas pasitraukimas sudaro rimt ir dom klausim , kol kas mažai dar nagrin t . Palikdami šito klausimo platybes istorikams ir kalbininkams, ia paliesime j tik labai siaurai ir suprastintai, kaip tai ir pridera šio trumpo rašto turiniui.

Mums rodosi, kad etnografin s Lietuvos ribose gud kalba pl t si be kolonizacijos pagalbos, nes kolonizacija tankiai gyvenamose lietuvi srityse negal jo rasti sau pla ios vietas. ia žmon s su savo pro iais ir b du pasiliko tie patys, kaip ir 13-jame amžiuje; slavi infiltracija buvo silpna ir nesiek Vilniaus. Keit si tik žmoni kalba. Pakrašiuose lietuvi kalba trauk si, užleisdama tuose pa iuose žmon se viet gud kalbai. Nesileidžiant visas smulkmenas, gud kalbos penetracijai keli labai palengvino dvi pagrindin s priežastys: 1) gud kalba buvo oficialin lietuvi sukurtos valstyb s kalba, 2) kult ros srityse lietuviai buvo pasyvesni, nes 400 met pasiv lino priimti krikš ionyb ir nesp jo sigyti savo dvasi-niam darbui tokios akceleracijos (sib g jimo, sismaginimo), kuri slavai jau tur jo. Tod l Lietuvos valstybin s ir bažnytin s staigos visai spontaniškai prisi m gud ir lenk raštus ir žodžius. Suslavintos virš n s po mažum veik ir tautos mases, ypa arti didesni administracijos cent-r ir etnografiniuose pakrašiuose, lietuvi ir slav betarpiško kontakto vietose.

Tarp 13-tojo ir pabaigos 16-tojo amžiaus Lietuvos rytuose ir pietuose lietuvi kalbos zona nustojia gud ir mažum lenk naudai apie 20 000 km². Šiame periode lietuvi kalba pasitrauk iš vis aukštutinio Nemuno paupi iki pat Gardino. Už lietuvi kalbos kompaktin s mas s rib gale 16-tojo amžiaus jau buvo ne tik Gardinas, bet ir Vosylišk s, Lyda. Kr v (Kr va), Smurgonys ir Naru io ežeras. 16-tame amžiuje riba tarp lietuvi ir slav kalb kairiajame Nemuno šone (S duvoj), rodos, jo dažniausiai Juodosios An ios upe iki Nemuno, o Vilniaus gubernijoje, pasak J. _ Jakubowskio, lietuviai gyveno visose Trak ir Vilniaus apskrityse, žiemin je dalyj Lydos apskrities (be Lydos), vakarin je dalyj Ašmenos apskrities (be Ašmenos) ir, tur b t, didesn je dalyje Švenioni

apskr., išskyrus piet ryt kamp tarp Naru io ežero ir Neries, kur daugiausia kaim , pavadint slaviškais vardais. Taigi, t laiko lietuvi kalbos zona ap m tik apie pus buvusios Vilniaus gubernijos. Bet ištaut jusiuose, t. y. lietuvi kalbos nustojusiuose pakraš iuose gal jo dar b ti nemaža stambi lietuvi kalbos sal . Su šitomis salomis ir su Pr s Lietuva (apie 10 000 km²) visas lietuvi kalbos plotas 16-jame amžiuje dar gal jo siekti arti 90 000 km².

16-jame amžiuje lietuvi kult rinis gyvenimas buvo jau gana intensyvus ir veiklus. Išleistas Lietuvos Statutas, steigta Akademija, kuri atstojo tikr j universitet , prad tos spausdinti knygos. Bet visas tas kult rinis Lietuvos iškilimas jau nebe pad jo lietuvi kalbai užimti valstyb je pirm sias pozicijas, nors išspausdinta šiek tiek ir lietuvišk knyg . Salia gud kalbos pabaigoje 16-tojo amžiaus vis labiau prad jo valstyb s virš n se sigal ti ir lenk kalba, kuriai Lietuvos ir Lenkijos unija (Liubline 1569) suteik didesn socialin prestiž . Nuo pabaigos 16-tojo amžiaus iki vidurio 10-tojo beveik visiškai suvokiet jo Pr s Lietuva tarp Nemuno ir Pr gliaus; ia lietuvi kalbos plotai nustojo beveik 10 000 km², Rytuose sumaž jo arba visiškai išnyko lietuvi kaibos salos, nutirpo pietrytinis pusiasalis trikampj tarp Lydos, Ašmenos ir Lazd n ir praskyst jo lietuviškai kalbanti mas tarp Vilniaus, Lydos ir Svyrio ežero. Šio periodo nuostoliai lietuvi kalbai gal jo siekti iki 15 000 km². Istorikas T. Narbutas pirmojoje pus je 19-tojo amžiaus lietuvi kalbos pietin ir rytine rib veda nuo Vokietijos sienos prie Bakalariavos, paskui Raspudos upe iki Baltojo ežero, kurs yra arti Augustavo, pro Studenicos kaim , Juod ja An ia iki Nemuno. Nuo Juodosios An ios žio i ta riba jo Nemunu iki lietuviško miestelio Pervalko, kurs guli apie 10 km pietus nuo Druskinink kurorto. Nuo Pervalko rytus per miškus ir pelkes iki Beršt ant up s Katros, paskiau šia upe aukštyn iki Peleos ežero, prie kurio yra lietuviškas miestelis Dubiai. Nuo ia rytus, paliekant lietuvi kalbos ribose Rodun s parapij ir miestel , pasukant Bast n stot , kuri 1920 m. spalio 7 d. Suvalk sutartimi Lenkija buvo sutikusi palikti Lietuvos šone. Toliau T. Narbutas t rib veda Žyžmos upe, paskui per Graužiškes ir pro Ašmenos miest , Ašmenos upe iki jos tek jimo Ner , nuo ia Svyri miestel ir Pastav , nuo ten Drujos linkme prie Dauguvos. Taigi, pirmojoje pus je 19-tojo amžiaus arba maždaug prieš šimt met lietuvi kalbos kompaktin mas dar ap m apie 70.000 km², o kalbin s salos Rytpr siuose ir prie aukštutinio Nemuno (tarp Lazd n ir Kr v s) gal jo sudaryti dar iki 5000 km².

Ta iau ir 19-tasis amžius atneš lietuvi kalbai dideli nuostoli . Kaip aukš iau pasakyta, trikampis tarp Vilniaus, Lydos ir Svyrio ežero buvo jau kalbos atžvilgiu bent kiek praskiestas, apgud j s. 19-jame amžiuje gud kalba toliau slinko žiemry i , t. y. Vilniaus kryptimi. O pats

Vilnius, matyt, jau seniai yra turįs kalbos atžvilgiu mišri gyventoj, nors ir išaugęs netoli vidurio lietuvi kalbinis zonos. Greta lietuvi buvo ir daug žydų, šiek tiek gudų, vokiečių ir lenkų, kuri kalba nuo 16-tojo amžiaus vis labiau pradėjo Lietuvos miestuose sigaloti. Pasak M. Balinskio, pirmojoje pusėje 19-tojo amžiaus Vilniuje ir jo artimose apylinkėse lietuviškai jau nebekalbama, bet miestas dar buvęs apsuptas artimu lietuvi kalbos ratu. 16-jame ir 17-jame amžiuje Vilniaus bažnyčiose būvę sakomi lietuviški ir lenkiški pamokslai. Vienoje svarbesni Vilniaus bažnyčia, — Šv. Jono bažnyčioje, — lietuviški pamokslai buvo sakomi iki 1737 m. Viliūjie nustota sakyti. Spėjama, kad prieš 200 metų Vilniaus miesto lietuviai jau beveik visi mokėjo lenkiškai ir nebereikalavo lietuviškų pamokslų. 19-jame amžiuje, ypač po rusų žiaurių represijų 1831 m. ir 1863 m. sukilimų, lietuvių ir lenkų patriotizmas beveik susiliejo vienu srovu. Susidarė labai palankios sąlygos lenkų kalbai plisti Lietuvos miestuose ir dvaruose, ypač dar ir dėl to, kad rusų valdžia visiškai uždraudė bet kokius lietuvių rašytinius rašymus. Nesant lietuviškų knygų, miestelėnai ir net dalis kaimiečių griebsi lenkišką. Ir taip per visą 19-tą amžių beveik išnyko iki tol buvusios lietuvių kalbos salos ir gudų bei lenkų kalbos sigalio visur aplink Vilnių. Gudų kalba šviešpatavo pietrytinėje Vilniaus apylinkėse. Dešinysis Nerio šonas iki 40 km žiemius nuo Vilniaus sulenkėjo. Arčiausiai (per 22 km) lietuvių kalbos kompaktinis masas pakraštys dabar prie Vilniaus prieina tik iš vakarų šono — prie Vievio.

Lietuvių kovos dėl savo kalbos teisi prasidėjo tikrai apie 1890 m. Nuo to laiko lietuvių kalbos kompaktinis zonos tirpimas tapo sulaikytas. Nyksta tikrai praretinti pakraščiai Rytprasiuose ir Klaipėdos krašte ir mažosios izoliuotos salos rytuose: 1) mažutė Zytelos salė, 2) Lazdėnų sala, 3) reti kaimai Dysnos apskrityje, 4) Dieveniškio sala (11 000 lietuvių) ir 5) Gervėčių parapija (3000 lietuvių). Sunkiau laikosi praretintas pusiasalis trikampyje tarp Valkininkų, Lydos ir Druskininkų.

Taigi, šiuo metu ir kalbinis Lietuvos ribos turi savo maksimumą ir minimumą. Lietuvos riba maksimumą pagal kalbinį kriterijų gautume, jei prie kompaktinio maso prijungtume ir stambesnes lietuvių kalbos salas rytuose. Tokiose ribose, žinoma, būtų visa dabartinė Lietuvos respublika, o lietuvių kalbos riba pietuose ir rytuose eitų per šiuos punktus: nuo Vokietijos sienos prie Vižainio beveik tiesia linija per Seinus Juodosios Anios santaką su Nemunu, nuo čia pro Parie ir Berštus, Katros upę aukštyne iki Dubių, iš čia pro Žirmūnus, Geranainį, Survilišką, Graužiškę ir Ašmenį, paliekant visus čia paminėtus miestelius Lietuvos šone. Paskiau Ašmenos upę pro Salas iki santakos su Nerimi. Nuo ten pro Svyrus, Svyronis, Pastovį, Kazūnus ir Brslaujį iki Latvijos sienos prie Snūdėžero. Už šitą ribą pasilikti tik keletas mažų lietuviškai kalban-

i saleli, o Lietuvos ribose atsidurt visi tie plotai, kuriuose seniausi žmoni atminime (t. y. prieš 80—90 met) mas gyventoj dar kalb jo lietuviškai. Šitose ribose Lietuva tur t kiek daugiau kaip 70 000 km², taigi, b t nedaug mažesn už etnografin minimum (83 000 km²).

Turint galvoje, kad gud tauta, iš Minsko žadinama, jau pradeda atbusti ir stipr ti, lietuviams teks ateityj paisyti ir gud visuomen s nuomon s, kuri gud kalb pasisavinusius lietuvius, nors jie ir neturi ryški politini nusistatym, laiko ne lietuviais, bet gudais ir reikalauja j prijungimo prie sujungtos Gudijos. Tad Lietuvos rib maximum pagal kalbin kriterij (70 000 km² ir 3 300 000 gyv.) tur t eventualiai t privilegij, kad laim t daugiau simpatij nuosaikioje gud visuomen je ir b t tarsis kompromisas tarp abiej taut. Žinoma, tai gal dar labai tolimos ateities dalykas; bet tautos juk t kstan ius met gyvena, tod l leistina galvoti ir apie tolimus laikus, su dabartine realybe neturin ius matom sait. Galvojantieji betgi turi sid m ti, kad gana stambios (8 ar 9 mil.) tautos sostin, Minskas, neturi intencijos visus amžius pasilikti pa iame valstyb s pakraštyj, kad jis tikrai prie tinkamos progos pareikš savo vali prapl sti bent kiek savo periferij ir vakarus bent iki Smurgoni, kas atrodyt visai nat ralu. Taip pat verta prisiminti, kad Minske vis dar tebeauga susidom jimas Vakar Gudija, apie kuri ten rašoma nemaža knyg, leidžiama žem lapi ir traukiamas juos net pats Vilnius. D l Vilniaus guduose yra vairi nuomoni. Kai kurie, geros kaimynyst s vardan, sutikt palikti j Lietuvai, ta iau jie kelt Maskvos sutarties revizijos klausim su tikslu gauti sau žymiai daugiau gudiškai kalban i, kad ir lietuviškos kilm s, sri i. Vilni sutikt Lietuvai palikti tik su nedidele periferija rytuose, jei ia gyvenantiems gudams b t suteiktos plaios kult rin s teis s.

Lenkai, tur dami sau palanki daugum Vilniuje ir apylink je, miestuose bei dvaruose, remdami savo teises senomis kult rin mis tradicijomis šioje šalyj, žinoma, nesutiks su jokiomis Lietuvos ribomis, kurios apimtu lietuvi sostin Vilni. Kai kuri dalis lenk visuomen s sutinka svarsytyti tik Lietuvos kalbini rib minimum, kur Vilnius jau nepatekt. Be kalbini sal, lietuvi kalbos kompaktin s mas s pietin ir rytin riba eina nuo Vokietijos sienos prie Vižainio, per Seinus Juodosios An ios žiotis, nuo ia Nemunu žemyn iki Pervalko, paskui per Berštus, Katros upe iki Daubi i, paskui rytus pro Peles iki Žirm n, iš ia žiemius iki Asavos, iš ten atgal vakarus pro Eišiškes, rytiniu Valkinink valsiaus pakraš iu R diškes. Nuo ia pro Viev. Kernav, Giedrai ius, Jonišk, Lentup, Adutišk, Kaz nus, Aps, Gironis ir Sito ežer iki Latvijos sienos.

Šitose ribose Lietuva tur t arti 63.000 km² ir apie 2 800 000 gyv. ia nurodytos minimalin s kalbin s ribos kai kur b t nepatogios, nes per-

kirst geležinkel iš Varšuvos Vilni. Joms reikėtų maž korektiv , išlyginim ir kompensacij . Bet šitos Lietuvos ribos, suteikiant lietuviams kai kuri teisi j šventoves Vilniuje, ar net prileidžiant Lietuvos ribas iki pat Vilniaus, b davo šiek ar tiek svarstomos Lenkijos politiniuose rateliuose. Lenkijai jos labiau priimtinos už bet kurias platesnes Lietuvos ribas. Ir kai partneriu turima Lenkija, tai apie tas ribas ir belieka tik su ja kalb tis. M s žiniomis minimalines kalbines ribas Lietuvai užleisti Lenkija buvo linkusi ir tie jos palinkimai buvo dar gyvi iki 1933 m., t. y. kol Lenkija dar netur jo susitarimo su Vokietija ir kol Pilsudskio sveikata leido jam ar iau dom tis savo kilm s tauta. O dabar tik atskiros privatin s lenk nuomon s pasisako už perleidim Lietuvai bent lietuviškai kalban i sri i , o valdžios sluoksniai ši klausim vengia kelti ir nerodo noro eiti bet kur teritorin kompromis .

7. MAŽOS VALSTYB S FUNKCIJOS

Pagvilden Lietuvos rib klausim matome, kad bet kuriuo atveju ji vis d lto savo erdve ir gyventoj skai ium pasilieka mažoji valstyb . Ar ji likt ši dien ribose (55 670 km²) su 2,5 mil. gyv., ar m s tautos norai b t pilnai patenkinti ir jos plotai apimt vis etnografin srit su 83 000 km² ir 4 mil. gyv., tai jos likimui ir pašaukimui netur t radikaliai skirtingos reikšm s.

Megalostatizmo šalininkai, kaip Fr. Ratzelis, neskiria šviesios ateities mažoms valstyb ms ir linksta pranašauti, kad mažosios valstyb s tur s pamaži išnykti, patekti didži j gl b . Jei tai yra tiesa, kalbant apie feodalines, dinastijomis paremtas valstybes, kuri Europoje dar daug buvo iki 1870 m., tai ši teorija vis d lto vargiai gali b ti taikoma kad ir mažoms valstyb ms, kuri pagrinde yra kult ring masi valia. Didžiojo karo pamoka taip pat kalba prieš megalostatizm . Prieš t kar Europoje buvo tik viena milžiniška valstyb (Rusija), 7 vidutin s ir 16 maž . Karas ir pokariniai vykiai sugriov vien vidutin valstyb (Austro-Vengrij) ir vien mažut valstyb l — Juodkalnij . Bet j vietoje atsirado net 7 naujos mažos ar vidutin s valstyb s, o keletas kit (Airija, Ukraina, Gudija, Kaukazo tautos) apsistojo pusiaukel je nepriklausomyb , gavusios siauresn ar platesn autonomij . Taigi, Didžiojo karo, — to karo, kur paruoš megalostatizmo garbintojai, — išdavos aiškiai pasviro mikrostatizmo pus ir sudav rimt sm g megalostatizmui.

Žinoma, egzaltuoto militarizmo laikais mažosios valstyb s negali jaustis saugiai, o ypa tos, kurios n ra izoliuotos salose ir pusiausaliuose ir turi ilgas kontinentines sienas su labai galingais kaimynais. Šiuo atžvilgiu Lietuvos geografin pad tis kiek geresn tik už eko-Slovaki-

jos. Ta iau ir mažos valstybės, ir pavojuose padėtyje esančios, vis dėlto randa būdų išlikti, ilgai ir gerai gyventi. Mat, kultūringos, su moningomis ir laisvą suprantančios pilietinės moralinės jėgos dažnai turi nematomas ir sunkiai suskaičiuojamas rezervų. Reikia tik mokytis tuos rezervus perkelti iš statinių padėties kinetinė, reikia tinkamai dinamizuoti žmonių valią ir pastangas. Ji turi veikti kartu protas ir savisaugos instinktas. O juos turi žadinti ne vien puikių distancijų beribiai horizontai. Kaip sprogs-tamoji medžiaga mažiausioje erdvėje suspausta gyja labai didelį gąjų, taip moraliniu atžvilgiu tvirtos ir kultūringos mažos tautos bei valstybės, apražtos siaurais horizontais, susiorientuoja gulstinį augimo kryptį pakeisti statmenine kryptimi, ir iš to gaunami nuostabi rezultatai. Tokiomis brangenybėmis mažutės džiūtos yra jau virtusios Belgija, Olandija, Danija ir Šveicarija. Tuo pačiu keliu sparčiai eina eko-Slovakija ir Baltijos valstybės. Vakarų Europos mažutės valstybės savo žemė ties suhumanizavo, tiek ištraukia iš jos naudos ir pakelia jos vertę, kiek nepaję dar vieną didžiąją valstybę. Tai gelmių gąjų atremta žemė, gamtinė realybė. Bet tai ne viskas. Belgija, Olandija, Šveicarija, Danija, Švedija, Norvegijai ir Suomija taip sukultūrina savo pilietines, palaiko teki puiki tvarką ir išmoko savo laisvą branginti, moksluose ir mene užkariauja tiek laimėjimų, o savo literatūroje paskelbia tiek universalinius idėjus, kad šitiek dvasini turtu pasauliui neatskleidžia jokia lygaus didumo didžios valstybės provincija. Tai kilnių aukštybių nepavergiamą gąjų, tai tikrasis dvasios dinamizmas, gyvenimo kovose (dažnai net karuose) stipresnis už dideles tvirtoves ir milijonines armijas. Tai šitas mažųjų valstybių statmeninis gąjų kalba mikrostatizmo naudai. Ir ia mums aiškėja, kad tautų ir valstybių gąjų ir patvarumas gali remtis ne vien teritorijų platumais, bet gal dar daugiau jų dydis ir gąjų gali būti matuojami jų dvasios karybinėmis pastangomis ir jų išdavomis; jų dvasiniu dinamizmu.

Savo geopolitine padėtimi Lietuva yra buferinė valstybė didžiųjų tautų kontaktų zonoje, kur susiduria dažnai priešingi germanų ir slavų interesai. Saugiau būtų, jei tokios mažos valstybės ribos būtų nustatytos kompromisiniu būdu, dalyvaujant reikšmingiems tarptautinio arbitražo organams. Buferinės valstybės funkcija būtų ne siveikti kur ideologinį bloką ir gerai patarnauti susisiekimui bei transportui visose valstybėse, kurios turi intereso jos teritorijų bei kelius tam tikslui panaudoti. Jei yra galimybė (jėga ne visuomet esti!), tai plačiai tarptautine sutartimi garantuotas buferinės valstybės neutralumas gali padidinti jos saugumą ir sustiprinti taiką jos pasieniuose. Mažai valstybei taika ne tik gerai apsimoka, bet ir būtina yra reikalinga jos egzistencijai garantuoti. Taika yra reikalinga tokiai mažai valstybei, kuri turi kariauti net labai sunkiai, karu toli gražu su nepilnai dar apvaldytais gamtos elementais, keldama

savo mažos žemės produkcijum ir savo negausios tautos kultūrinim pagal mėsos išlošimo statmeninio gėjų teoriją.

Dar nematau reikalo atšaukti tai, kas buvo parašyta prieš dešimt metų: mažoji tauta statmeniniu gėju ir kuryba nepaprastai turtintos žemės gauna vidinę galybę, kuri peržengia jos siauras ribas ir net tarptautinį interesą kuryje pelno joms didelį moralinį prestižą ir pagarbą, kas dažnai atstoja joms milijonines armijas ir milijardines sumas. Ir didžiajam kaimynui darosi labai svarbu, kad kitas didelis kaimynas nepasivainto to mažo, bet vertingo sklypo. Iš šio dygsta megalostatizmas neutralizuojantis aplinkybę, taip pat stiprinantis mažąją tarptautinį padėtį. Ir juo didesnės varžytynės tarp didžiųjų, tuo mažosios valstybės darosi vis reikalingesnės didžiosioms. Ir kol didžiosios valstybės ieško tarpusavyje pusiausvyros, tol niekas negalės iš politinio žemės lapio išbraukti tokių didelių kultūros lizdų, kaip Belgija, Olandija, Šveicarija ir Skandinavijos valstybės.

Išlaukinti pavojus ir Lietuvai gali greičiau sumažėti, 1) jei ji pagreitinta sparta pasiektų tokį kultūrinio lygį, kuriame jau seniai yra aukščiau sakytosios mažosios Vakarų valstybės; 2) jei ji labai aiškiai ir su visomis logiškomis išdavomis suprastų savo buferinį padėtį pareigas; 3) jei jos kultūra ir patriotizmas pasiektų pačias plačiausias mases ne fizinės prievartos, bet moralinės disciplinos ir susiklausymo, susitarimo keliu.

Šiandien homo oeconomicus labai jau mažai dėmesio kreipia tikrąsias moralines žmogaus charakterio vertybes, užmiršdamas, kad didžiosios ekonominės galybės — kaip Amerikos Jungtinių Valstybių, ir mažesnės — kaip Šveicarija, savo pradži ir sibi gėjim gavo moralinę seversmę, kuriose žmogaus laisvė, darbštumas, teisingumas, tolerancija, visas dvasinis komfortas spindėjo ypatingame grožyje ir didybe. Manytume, kad noras gyventi, bet tik nepriklausomai, bet ir laisvai yra moralinės kategorijos dalykai, todėl priklauso ne tiek nuo didžiųjų žemės erdvių ir turtų, kiek nuo pilietinio tautos dorybių ir gero supratimo bei vertinimo savo geografinės aplinkumos bei laikdvasios. O šitokį supratimą gyti nėra uždrausta ir mažoms tautoms. Net ir dideliame kryžkelės judėjime gerai vairuojamas mažas vežimelis lengviau randa sau laisvą kelią ir išlieka nepaliestas ... Ir vis dėlto mes manome, kad Dievas leido mus mažus, jog savo kokybe galėtume tapti tobulesni.